

CRNA GORA
MINISTARSTVO LJUDSKIH I MANJINSKIH PRAVA

**STRATEGIJA ZA UNAPREĐENJE KVALITETA ŽIVOTA LGBTIQ OSOBA U CRNOJ GORI ZA PERIOD
2024.-2028.**

I

AKCIONI PLAN ZA PERIOD 2024-2025

SADRŽAJ

Uvod	3
Analiza stanja	4
Pregled ključnih dostignuća i izazova u sprovođenju prethodnog strateškog dokumenta	4
Inputi iz LGBTIQ zajednice	7
Analiza zainteresovanih strana	8
Problemska oblast: Stavovi opšte populacije o LGBTIQ osobama	12
Problemska oblast: Pravni okvir u oblasti zaštite LGBTIQ prava	14
Problemska oblast: Kaznena politika u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTIQ osobe	15
Problemska oblast: Javna uprava i LGBTIQ prava	19
Problemska oblast: Zdravstvena zaštita LGBTIQ osoba	22
Problemska oblast: Socijalna zaštita LGBTIQ osoba	24
Problemska oblast: Rad i zapošljavanje LGBTIQ osoba	26
Analiza problema: centralni problem, uzroci i posljedice	28
Vizija, strateški i operativni ciljevi sa indikatorima uspjeha	32
Razrada operativnih ciljeva i mjera sa indikatorima uspjeha	33
Monitoring, evaluacija i izvještavanje	61
Budžet	63
Akcioni plan za period 2024.-2025.....	64

1.Uvod

Unapređenje kvaliteta života LGBTIQ osoba u Crnoj Gori predstavlja suštinski važan zadatak u cilju izgradnje Crne Gore kao društva koje poštuje različitost i osigurava jednakost za sve svoje građane i građanke. Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTIQ osoba u Crnoj Gori za period 2024-2028 nastala je kao rezultat zajedničkog rada državnih institucija, nevladinih organizacija i LGBTIQ zajednice na putu ostvarenja tog zadatka. Ona reflektuje posvećenost Vlade Crne Gore ka unapređenju prava i položaja LGBTIQ osoba kroz sveobuhvatan i inkluzivan pristup.

Proces izrade ove Strategije započet je identifikacijom ključnih izazova sa kojima se suočavaju LGBTIQ osobe u Crnoj Gori. Istraživanje sprovedeno među pripadnicama/ama LGBTIQ zajednice pokazalo je da su glavni problemi sa kojima se suočavaju neprihvatanje od strane porodice i šire društvene zajednice, diskriminacija u svim sferama života, socijalna isključenost, homofobija, transfobija. Važno je naglasiti da je ovo prvi put da se za potrebe izrade LGBTIQ Strategije LGBTIQ zajednica direktno pita o sopstvenim potrebama i očekivanjima od Vlade Crne Gore.

Dobijeni inputi iz zajednice su bili dodatno analizirani u komunikaciji sa predstavnicima/ama državnih institucija i NVO koji su bili članovi/ice radne grupe za pripremu Strategije. To je rezultiralo mapiranjem sedam ključnih problemskih oblasti na čije rješavanje će Strategija biti fokusirana i to: društveno prihvatanje, zakonske reforme i njihovo sprovođenje u praksi, obrazovanje, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, zapošljavanje i odnos javne uprave prema LGBTIQ pravima. Na temelju naučenih lekcija iz prethodne Strategije koja je važila za period 2019.-2023., ova Strategija fokus stavlja na rješavanje specifičnih problema koji opterećuju LGBTIQ zajednicu, uključujući i pitanja nestašice hormonske terapije za transrodne žene i pravnog prepoznavanja rodnog identiteta na osnovu samoodređenja.

Takođe, Strategija nudi moguća rješenja kada je u pitanju mentalno zdravlje LGBTIQ osoba, ali i podstiče stručnu debatu na brojne teme, kao što su konverzion terapija, pitanje medicinskih intervencija nad interseksualnim osobama, učinkovitosti kazne rada u javnom interesu na suzbijanje predrasuda i stereotipa prema LGBTIQ osobama i td. Svjesni/e činjenice da javna uprava mora postati inkluzivnija i senzibilnija za potrebe LGBTIQ zajednice kao preduslova za postizanje opipljivih promjena u kvalitetu njihovog života, Strategija posebnu pažnju posvećuje internoj i eksternoj komunikaciji o LGBTIQ pravima unutar sistema državne uprave.

Očekivani rezultati su koncipirani na način da se teret odgovornosti za njihovo ostvarivanje stavlja na državne institucije, a kao ključni partneri u njihovom ostvarivanju u najvećem broju slučajeva bivaju prepoznate druge državne institucije. To svakako ne znači da nevladine organizacije i ostali akteri izvan sistema javne uprave nijesu pozvani da se aktivno uključe. Ovakva odluka je prvenstveno posljedica namjere Vlade Crne Gore da se izgrade kapaciteti unutar sistema za posvećeno bavljenje ovom temom. Ova Strategija je ambiciozan, ali realističan i dostižan plan za dalje unapređenje kvaliteta života LGBTIQ osoba u Crnoj Gori koji po prvi put fokus stavlja na glasovima iz LGBTIQ zajednice sa kojima počinje svako tematsko poglavlje u dokumentu. Po prvi put će i stavovi LGBTIQ zajednice biti korišćeni kao ključni pokazatelji uspjeha u dostizanju zacrtanih ciljeva.

2. Analiza stanja

2.1. Pregled ključnih dostignuća i izazova u implementaciji prethodnog strateškog dokumenta

Strategija za unaprjeđenje kvaliteta života LGBTI osoba za period 2019.-2023. usvojena je od strane Vlade Crne Gore u martu 2019. godine. U dokumentu se navodi da je nastala kao rezultat potrebe da se odgovori na uočene izazove u vezi sa društvenim prihvatanjem LGBTI osoba i još uvijek izraženu društvenu percepciju opterećenu stereotipima i predrasudama. Stoga se i jedan od ukupno tri strateška cilja odnosi na *unaprijeđeno društveno prihvatanje LGBTI osoba*. Druga dva se odnose na *unaprijeđen normativni okvir i njegovu primjenu za zaštitu prava LGBTI osoba* i *unaprijeđen pristup radu, uslugama i servisima podrške LGBTI osoba*. Kako bi se ostvarili ovi strateški ciljevi, identifikovano je šest ključnih problemskih oblasti u kojima je potrebna adekvatna intervencija, a koje pored društvenog prihvatanja LGBTI osoba, obuhvataju: bezbjednost i zaštitu njihovih ljudskih prava, zapošljavanje i pristup radu, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu i LGBTI turizam. Takođe, bilo je definisano petnaest operativnih ciljeva koji pokrivaju čitav niz široko postavljenih oblasti- od obrazovanja do LGBTI turizma-što ukazuje na ambiciozni karakter samog dokumenta.

U rezimeu eksterne evaluacije navodi se da je za potpuno razumijevanje ambijenta u kojem se odvijala implementacija Strategije važno ukazati na političke procese koji su se odigrali u tom periodu, a koji su uticali na česte smjene starješina i visoko rukovodnog kadra u državnim institucijama kao i na gubljenje institucionalne memorije.¹ Takođe, navodi se da i da se ne mogu zanemariti ni efekti pandemije izazvane korona virusom kao i sajber napad na Vladinu informatičku infrastrukturu na dinamiku implementacije Strategije.²

Ova evaluacija je pokazala da je od petnaest (15) definisanih operativnih ciljeva u potpunosti ostvaren samo jedan a djelimično ostvarena četiri. U tom smislu, u evaluaciji se navodi da Strategija nije ispunila svoju svrhu, prvenstveno kada je u pitanju pružanje doprinosa društvenom prihvatanju LGBTI osoba i pristupu radu, servisima i uslugama podrške.³ Ostvaren je jedino operativni cilj koji se odnosio na osnaživanje kapaciteta zaposlenih u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom subsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom za rad sa LGBTI osobama. Djelimično su ostvareni operativni ciljevi usmjereni ka jačanju kapaciteta policijskih službenika/ca, tužilaca/teljki i sudija/tkinja za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba i povećanju stepena informisanosti LGBTIQ populacije o njihovim zakonskim pravima.

STRATEŠKI CILJ 1: UNAPRIJEĐENO DRUŠTVENO PRIHVATANJE LGBTI OSOBA

Operativni cilj	Ocjena ostvarenosti	Doprinos ostvarivanju strateškog cilja

¹ Vuković Marina, Evaluacija Strategije za unaprjeđenje kvaliteta života LGBTIQ osoba za period 2019.-2023., oktobar 2023. godine, str.3

² Ibid.

³ Ibid.

1.1.Podrška crnogorskih građana/ki LGBTI osobama u borbi za ostvarivanje njihovih prava povećana za 10%	Nije ostvaren	<i>Nije ostvaren</i>
1.2. Unaprijeđen kvalitet i nediskriminatorni karakter sistema obrazovanja u Crnoj Gori	Nije ostvaren	
1.3.Eliminisana diskriminacija LGBTI osoba u pogledu prava na sopstvenu kulturu i na autentični kulturni izraz	Nije ostvaren	

STRATEŠKI CILJ 2: UNAPRIJEĐEN NORMATIVNI OKVIR I NJEGOVA PRIMJENA ZA ZAŠTITU LJUDSKIH PRAVA LGBTI OSOBA

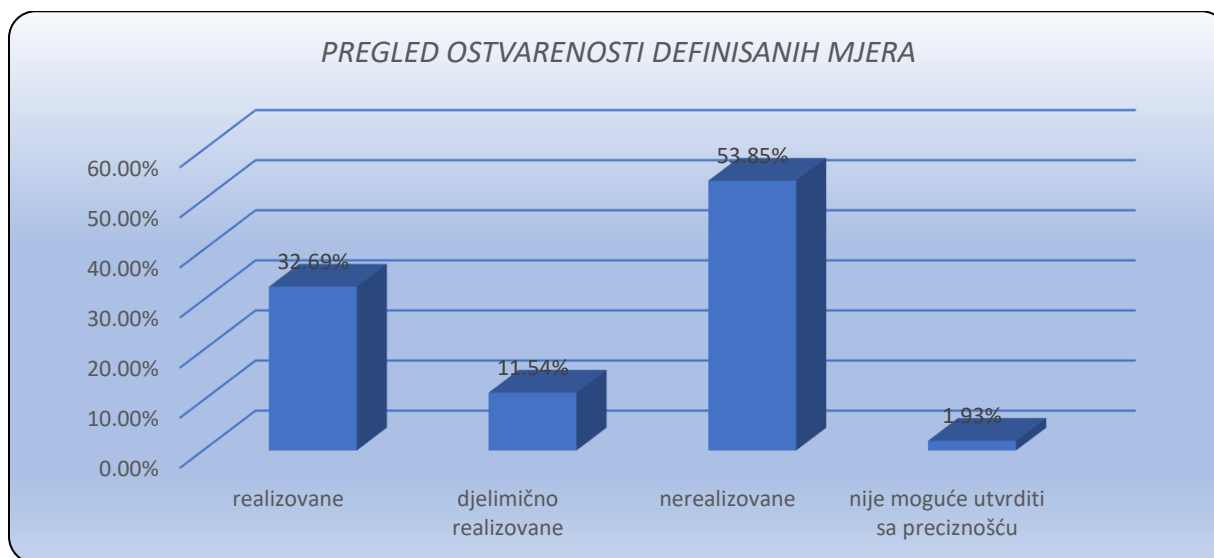
Operativni cilj	Ocjena ostvarenosti	Doprinos ostvarivanju strateškog cilja
2.1. Podignut nivo obučenosti policijskih službenika/ca za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba	Djelimično ostvaren	<i>Djelimično ostvaren</i>
2.2. Podignut nivo obučenosti tužilaca/teljki za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba	Djelimično ostvaren	
2.3. Podignut nivo obučenosti sudija za efikasnu i efektivnu primjenu normativnog okvira za zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba	Djelimično ostvaren	
2.4. Službenici/e u jedinicama lokalne samouprave su osposobljeni za primjenu Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola i Zakona kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda	Nije ostvaren	
2.5. Kreirane pretpostavke za efikasan monitoring primjene krivičnog i prekršajnog zakonodavstva sa aspekta zaštite LGBTI osoba od diskriminacije i nasilja	Nije ostvaren	
2.6. Podignut nivo informisanosti LGBTI osoba o njihovim pravima garantovanim zakonima i instrumentima njihove zaštite	Djelimično ostvaren	
2.7. Uspostavljen normativni okvir kojim se reguliše pravno prepoznavanje roda u Crnoj Gori u skladu sa međunarodnim standardima	Nije ostvaren	
2.8. Unaprijeđena primjena Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti stranaca kroz osnaživanje kapaciteta zaposlenih u službama koje vode postupak po zahtjevu za međunarodnu zaštitu, obavljaju poslove prihvata i smještaja stranaca koji traže međunarodnu zaštitu, azilanata, stranaca sa odobrenom subsidijarnom zaštitom i integracijom lica sa odobrenom međunarodnom zaštitom za rad sa LGBTI osobama	Ostvaren	

STRATEŠKI CILJ 3: UNAPRIJEĐEN PRISTUP RADU, USLUGAMA I SERVISIMA PODRŠKE

Operativni cilj	Ocjena ostvarenosti	Doprinos ostvarivanju strateškog cilja
3.1. Unaprijeđen pristup radu i efektivna zaštita prava LGBTI osoba u sferi radnih odnosa	Nije ostvaren	<i>Nije ostvaren</i>
3.2. Unaprijeđen pristup uslugama zdravstvene zaštite za LGBTI osobe	Nije ostvaren	
3.3. Unaprijeđen pristup uslugama socijalne zaštite i servisima podrške za LGBTI osobe	Nije ostvaren	
3.4. Unaprijeđena turistička usluga za LGBTI turiste	Nije ostvaren	

Za bolje razumijevanje razloga što najveći broj planiranih operativnih ciljeva nije ostvaren u eksternoj evaluaciji se naglašava važnost uvida u efikasnost institucija kada je u pitanju ostvarivanje konkretnih rezultata. Naime, od ukupno 52 definisane mjere nije realizovano više od 50% u odnosu na postavljene indikatore uspjeha. Konkretno, od ukupno 52 definisane mjere nije realizovano 28 mjera, tj. više od 50% planiranog. Realizovano je 17 mjera (32.69%), a djelimično realizovano 6 (11.54%). Za jednu mjeru (1.2.6) nije bilo moguće utvrditi da li je realizovana zbog nepostojanja evidencije o postignutom obuhvatu ciljne grupe. Pritom, oblast sporta i LGBTI turizma su jedine oblasti u kojima nije realizovana nijedna planirana mjera iz ugla definisanih indikatora uspjeha.

Kada su u pitanju mjere koje su u potpunosti ili djelimično realizovane, evaluacija je pokazala da je 60% ovih mjera ostvareno od strane NVO ili u saradnji institucija sa NVO, 9% uz finansijsku podršku međunarodnih organizacija a preostalih 31% mjera od strane državnih institucija u skladu sa njihovim zakonskim nadležnostima.⁴ Stoga je jedna od ključnih zaključaka evaluacije da pretjerano oslanjanje na eksterne aktere u implementaciji strateških dokumenata ne predstavlja održivo rješenje.

⁴ Vuković Marina, Evaluacija Strategije za unaprjeđenje kvaliteta života LGBTIQ osoba za period 2019.-2023., oktobar 2023.godine, str.4

Stoga je jedna od brojnih preporuka eksterne evaluatorke je da bi naredna Strategija trebala da sadrži jasnu viziju Vlade Crne Gore kada je borba za LGBTIQ prava u pitanju.⁵ Takođe, preporučuje se da fokus treba biti na manjem broju tematskih oblasti koje su identifikovane kroz detaljnu analizu konteksta, zainteresovanih strana i problema kako bi se mapirali specifični problemi i obezbijedilo više vremena za njihovo kvalitetno sprovođenje.⁶ Konačno, konstatuje se da bez adresiranja inputa prikupljenih od strane LGBTIQ zajednice o njihovim potrebama u fazi planiranja Strategije nije realno očekivati da će Strategija ispuniti svoj ključni cilj sadržan u samom nazivu, a to je bolji kvalitet njihovog života.⁷

2.2. Inputi prikupljeni iz LGBTIQ zajednice

Vodeći se preporukama eksterne evaluacije, radna grupa za pripremu Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTIQ osoba u Crnoj gori (2024-2028) je na početku procesa pripreme ovog strateškog dokumenta odlučila da polazna osnova za pripremu treba da bude bazirana na potrebama i inputima LGBTIQ osoba. Istraživanje u formi upitnika je obuhvatilo 94 ispitanika/ca iz različitih starosnih grupa (od 17 do 67 godina), sa različitim rodnim identitetima (cis žena, trans žena, cis muškarac, trans muškarac, nebinarna osoba, agender) i seksualnim orijentacijama (istopolna, biseksualna, panseksualna). Gradovi iz kojih su ispitanici/e dolazili/e uključuju Bar, Berane, Bijelo Polje, Budvu, Cetinje, Herceg Novi, Nikšić, Podgoricu, Petrovac, Plav, Pljevlja, Ulcinj i Tivat, Rožaje. Status zaposlenja varirao je od nezaposlenih, projektno angažovanih, stalno zaposlenih do studenata/kinja i penzionera/ki, dok je obrazovni nivo obuhvatao sve od osnovnog obrazovanja do doktorskih studija.

U odnosu na faktore koji doprinose sreći i zadovoljstvu istraživanje je pokazalo da su sljedeći faktori za LGBTIQ osoba najznačajniji:

- Povećano prihvatanje od strane opšte populacije (83%)
- Prihvatanje od strane porodice i prijatelja (79%)
- Podržavajuće radno okruženje (75%)
- Pravo na brak i porodicu (66%)
- Pravo na samoodređenje (62%)
- Pristup zdravstvenoj zaštiti koja je naklonjena LGBTIQ populaciji (62%)
- Podržavajuće okruženje u obrazovnom sistemu (58%)
- Vidljivost i zastupljenost LGBTIQ tema u medijima (58%)
- Efikasna pravna zaštita (58%)
- Uključenost u podržavajuće socijalne grupe (45%)

Ovi faktori ukazuju na potrebu za stvaranjem inkluzivnog okruženja koje podržava različitost i pruža jednak pristup pravima i resursima.

LGBTIQ osobe u Crnoj Gori suočavaju se sa brojnim izazovima koji negativno utiču na njihovo mentalno i emocionalno blagostanje. Istraživanje je pokazalo da glavni izazovi uključuju:

- Neprihvatanje od strane porodice i okoline
- Diskriminacija i nejednakost

⁵ Vuković Marina, Evaluacija Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTIQ osoba za period 2019.-2023., oktobar 2023.godine, str.4

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

- Homofobija i strah od nasilja
- Izolacija i socijalno isključivanje
- Nedostatak resursa i mjesta za okupljanje zajednice

Ovi izazovi često dovode do ozbiljnih mentalnih problema kao što su depresija, anksioznost i panični poremećaji, što naglašava potrebu za ciljanim intervencijama i podrškom.

Kako bi se unaprijedio kvalitet života LGBTIQ osoba, istraživanje je identifikovalo nekoliko ključnih rješenja i akcija koje bi trebalo preduzeti:

Zakonske i strukturne promjene:

- Usvajanje i implementacija sveobuhvatnih zakona protiv diskriminacije
- Omogućavanje pravnog prepoznavanja roda po samoodređenju
- Dozvola brakova i usvajanja djece za LGBTIQ parove
- Povećanje kazni za homofobno ponašanje i diskriminaciju

Edukacija i Promocija:

- Edukacija i promocija LGBTIQ prava u obrazovnom sistemu i medijima
- Organizacija kulturnih i edukativnih događaja koji promovišu LGBTIQ zajednicu

Podrška i Resursi:

- Povećanje dostupnosti besplatnih zdravstvenih i pravnih usluga
- Stvaranje sigurnih prostora za okupljanje i podršku LGBTIQ osoba
- Jačanje mreža zajednice za podršku i inkluzivnost

LGBTIQ zajednica smatra da Vlada Crne Gore treba imati fokus na sljedeće oblasti u narednih pet godina:

- Usvajanje i implementacija zakona koji štite prava LGBTIQ osoba
- Povećanje podrške LGBTIQ zajednicama, posebno u sjevernim i južnim opštinama
- Podrška organizaciji povorki ponosa sa aktivnim učešćem javnih funkcionera
- Povećanje kapaciteta za bavljenje LGBTIQ pitanjima kroz državne mehanizme
- Bračna jednakost i usvajanja djece za LGBTIQ parove
- Edukacija i promocija LGBTIQ prava kroz različite kanale
- Stvaranje sigurnih prostora za okupljanje LGBTIQ osoba

Istraživanje jasno pokazuje da su izazovi sa kojima se suočavaju LGBTIQ osobe u Crnoj Gori višeslojni, ali takođe pruža smjernice za konkretne akcije koje bi mogle unaprijediti njihov kvalitet života. Inputi dobijeni na ovaj način korišćeni su za mapiranje specifičnih problemskih oblasti koji su bili predmet dalje analize.

2.3. Analiza zainteresovanih strana

Za ove potrebe korišćena je metoda pod nazivom analiza zainteresovanih strana. Primjenjena je u okviru participativnog procesa u kojem su učestvovali/e članovi/ce radne grupe za izradu ovog strateškog dokumenta iz reda državnih institucija, NVO kao i Zajednice opština.

Zainteresovana strana	Odnos prema strateškom dokumentu	Interes za rješavanje identifikovanih problema (ocjena od 1 do 5)	Snaga/uticaj na postizanje definisanih ciljeva i aktivnosti (ocjena od 1 do 5)
LGBTIQ zajednica	Prikupljeni inputi iz zajednice obrađeni u prethodnom poglavlju ukazuju da postoji jak interes za rješavanje identifikovanih problema.	5	1
Ministarstva	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava je nosilac procesa izrade ovog strateškog dokumenta. Ostala ministarstva igraju važnu ulogu u predlaganju prioriternih ciljeva i mjera za oblikovanje njegovog sadržaja. Ipak, primjetno je da njihov interes za uvrštavanje teme LGBTIQ prava u programe rada varira. Stoga je potrebno uložiti dodatne napore u procesu pripreme ovog dokumenta da se kroz dijalog dođe do konkretnih rješenja iz domena njihove nadležnosti.	3	5
Lokalne samouprave	Interesovanje lokalnih samouprava za ovu temu raste, ponovo je uspostavljena i mreža kontakt osoba za promociju ljudskih prava LGBTIQ osoba u koju su uključeni/e predstavnici/e gotovo svih crnogorskih opština. Četiri	3	5

	opštine su usvojile akcione planove koje se bave i pravima LGBTIQ osoba, a Podgorica i Kotor su članice mreže Rainbow gradova osnovane sa ciljem razmjene znanja i iskustava evropskih gradova o LGBTIQ+ politici. Snaga lokalnih samouprava je velika i u kontekstu potencijalnog uvođenja decentralizacije nadležnosti u oblastima obrazovanja, zdravlja, socijalna zaštite i td. a koje se razmatraju u okviru aktuelnog rada na izmjeni Zakona o lokalnoj samoupravi.		
NVO koje se bave ljudskim pravima LGBTIQ osoba	Saradnja Vlade i NVO predstavlja jedan od političkih kriterijuma za članstvo Crne Gore u EU. Do sada su NVO igrale ključnu ulogu u pogledu edukativnih aktivnosti, pružanja usluga socijalne zaštite, sprovođenja istraživanja, među LGBTIQ populacijom i iniciranja zakonskih rješenja kojima se, između ostalog, želi obezbijediti nepovredivost psihičkog i fizičkog integriteta građana/ki.	5	4
Obrazovne institucije	Obrazovne institucije igraju ključnu ulogu u oblikovanju stavova djece i mladih kada je ova tematika u pitanju. Ipak, istraživanja koja su do sada rađena ukazuju na to da je među nastavnim i stručnim osobljem i dalje prisutno zastarjelo i na predrasudama utemeljeno poimanje seksualnosti i LGBTIQ prava.	2-3	5

Pravosudni sistem	Pravosudni sistem igra presudnu ulogu kada je u pitanju izricanje djelotvornih, proporcionalnih i odvraćajućih sankcija u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTIQ osobe. Ipak, dosadašnja kaznena politika se dominantno temeljila na primjeni odredbi Zakona o javnom redu i miru i izricanju blagih novčanih kazni i opomena.	2-3	5
Parlamentarne političke partije	Uticaj njihovih predstavnika/ca u Skupštini Crne Gore na LGBTIQ politike je veliki s obzirom na njihovu moć odlučivanja o (ne)usvajanju zakonskih rješenja, uključujući i predlog Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja. Usvajanje ovog zakona su, prema javno dostupnim informacijama Asocijacije Spektra, do sada javno podržale samo tri političke partije.	2	5
Vjerske zajednice	Imajući u vidu da je Srpska pravoslavna crkva jedna od tri institucije kojoj građani/ke najviše vjeruju i prema poslednjim istraživanjima javnog mnjenja, ⁸ snaga ove institucije kada je u pitanju oblikovanje stavova javnog mnjenja u odnosu na LGBTIQ populaciju je nesumnjivo velika, ali ne i interes za usvajanje ovog strateškog dokumenta.	1	5

⁸ Političko javno mnjenje, Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM), mart 2024., str.9, dostupno [ovdje](#)

Mediji	Mediji imaju važnu ulogu u procesu destigmatizacije i razvoju empatije za LGBTIQ+ osobe. Ipak, praksa pokazuje da mediji dominantno otežavaju loš položaj LGBTIQ osoba senzacionalističkim izvještavanjem i osnaživanjem postojećih predrasuda i stereotipa.	2	5
Privredna društva	Iako je uticaj koji imaju veliki s obzirom da direktno utiču na egzistenciju LGBTIQ osoba, trenutno postoji nizak nivo interesovanja za unaprijeđenje politika i praksi kada su u pitanju zapošljavanje i radna prava LGBTIQ osoba. Izuzetak potencijalno predstavljaju preduzeća koja se deklariraju kao društveno odgovorna što svakako zahtjeva dodatnu temeljnu analizu.	2-3	5

2.4. Stavovi opšte populacije o LGBTIQ osobama

“...osjećaj da sam u društvu manji nego strejt/cis ljudi i konstantan osjećaj da me svi osuđuju zbog toga kako izgledam. Sa jedne strane želja da budem out, a sa druge strah od svih posljedica.”

“Najveći izazovi sa kojima se suočavam su hostilno i agresivno okruženje i socijalno isključivanje podržano predrasudama i stereotipima, kao i izolacija iz porodičnih odnosa iz istih razloga...

... krovni izazov i uzrok je svakako nepodržavajuće društvo koje percipira mene i osobe iz moje zajednice, najblaže rečeno, kao građane drugog reda.”

“Strah, neizvjesnost u karijeri, dupli život, teško uspostavljanje ljubavne veze, partnerskog života, neprihvatanje najbližih.”⁹

Stereotipi i predrasude predstavljaju unaprijed formirane, često negativne, stavove o pojedincima ili grupama, bazirane na nedovoljnim ili netačnim informacijama. Oni su duboko ukorijenjeni u društvu i

⁹ Ovaj i gore navedeni citati su izvučeni iz upitnika koji je bio distribuiran LGBTIQ zajednici prilikom prikupljanja inputa od strane LGBTIQ zajednice

moгу imati značajan uticaj na ponašanje i odnose među ljudima. U kontekstu LGBTIQ zajednice u Crnoj Gori, stereotipi i predrasude dodatno komplikuju ionako težak put ka jednakosti i prihvatanju. Iako je Crna Gora postigla određeni napredak u priznavanju prava LGBTIQ osoba, predrasude i dalje ostaju prepreka u svakodnevnom životu članova ove zajednice.

Razvoj prava LGBTIQ osoba u Crnoj Gori je bio spor i često izazovan proces. Do prije samo nekoliko decenija, homoseksualnost je bila kriminalizovana, a LGBTIQ osobe su bile izložene oštrim sankcijama i društvenom ostracizmu. Međutim Crna Gora je napravila značajan korak naprijed u oblasti ljudskih prava, uključujući usvajanje Zakona o zabrani diskriminacije 2010. godine i Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola 2020. godine. I pored ovih pravnih poboljšanja, društvene i kulturne norme koje njeguju tradicionalne porodične vrijednosti i dalje utiču na percepciju LGBTIQ osoba. Mnogi građani/ke Crne Gore i dalje gaje konzervativne stavove prema seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu, što otežava integraciju i prihvatanje LGBTIQ zajednice.

Stereotipi prema LGBTIQ osobama u Crnoj Gori su duboko ukorijenjeni i često se temelje na neznanju i nedostatku informacija. Najčešći stereotipi uključuju percepciju da su LGBTIQ osobe moralno inferiorne, da predstavljaju prijetnju tradicionalnim porodičnim vrijednostima ili da su njihove seksualne orijentacije i rodni identiteti izbor, a ne prirodni dio njihovog identiteta. Ovi stereotipi su često podržani religijskim i kulturnim normama koje promovišu heteronormativnost i stigmatizuju bilo kakvo odstupanje od ove norme. Takvi negativni stavovi značajno utiču na svakodnevni život LGBTIQ osoba, dovodeći do socijalne isključenosti, negativnog uticaja na psihičko zdravlje i opšte zdravlje i blagostanje, nezadovoljstva životom LGBTIQ osoba i verbalnog ili fizičkog nasilja prema njima. Predrasude prema LGBTIQ osobama u Crnoj Gori manifestuju se na različite načine, uključujući diskriminaciju u oblastima poput zapošljavanja, obrazovanja i zdravstvene zaštite.

Prema dostupnim informacijama, do sada nije rađeno istraživanje o stavovima LGBTIQ osoba o kvalitetu njihovog života i stepenu poštovanja njihovih prava na reprezentativnom uzorku, što je bio ujedno i ključni nedostatak procesa planiranja i implementacije prethodne Strategije. Ipak, sudeći po rezultatima istraživanja NVO CEDEM o obrascima i stepenu diskriminacije sprovedenog u novembru 2022.godine među opštom populacijom, primjetno je da je i sa stanovišta njihove percepcije stepen diskriminacije prema LGBTIQ osobama povećan u oblastima zapošljavanja, obrazovanja, dostupnosti zdravstvenoj zaštiti, pristupa javnim uslugama i kulturi u odnosu na 2018.godinu. Treba imati u vidu da je od ukupnog broja ispitanika/ca koji su dali ovu ocjenu preko 40% onih koji imaju negativan stav prema LGBTIQ osobama, pa se implicitno može zaključiti da bi odgovori od strane LGBTIQ osoba bili još negativniji u pogledu procjene stepena njihove diskriminacije.

Važno je primijetiti da se u periodu od samo tri mjeseca dogodio značajan skok kada su u pitanju negativni stavovi prema LGBT populaciji u Crnoj Gori. Naime, istraživanje koje je spavela agencija DAMAR za potrebe NVO Centar za demokratsku tranziciju pokazalo je da se 51% ispitanika/ca saglasio sa izjavom da je „homoseksualnost bolest i mentalni poremećaj“. Oba istraživanja su na rađena na uzorku od oko 1 000

ispitanika/ca. Istraživanja drugih NVO takođe ukazuju na to da u Crnoj Gori i dalje preovladavaju negativni stavovi prema LGBTI zajednici. Dakle, LGBTI osobe su istorijski, ali i još uvijek, društveno stigmatizovane i marginalizovane, a ova pozicija u velikoj mjeri proizilazi iz „drugačijosti“ zajednice, te njenoj neprilagođenosti tradicionalnim rodnim ulogama i očekivanjima. Iskorak LGBTI osoba iz heteroseksualne normativnosti je osnov za stigmatu, diskriminaciju, predrasude i nasilje koje doživljavaju.

2.5. Zakonski okvir u oblasti zaštite LGBTIQ prava

LGBTIQ osobe u Crnoj Gori suočavaju se sa brojnim izazovima zbog još uvijek nezaokruženog zakonskog okvira u pogledu zaštite LGBTIQ prava. Iako je još 2020.godine usvojen **Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola, brojni drugi zakoni i podzakonski akti nijesu usklađeni s ovim zakonom**, što značajno otežava njegovu punu primjenu i stvara prepreke u ostvarivanju prava. Ovo dovodi do situacije u kojoj LGBTIQ osobe ne mogu u potpunosti uživati prava koja im nominalno pripadaju, što je neprihvatljivo u modernom društvu koje teži jednakosti i poštovanju ljudskih prava. Na primjer, istopolni parovi nemaju pravo na usvajanje djece ili pristup određenim socijalnim beneficijama. Takođe, zakon ne prepoznaje pravo na zajedničko roditeljstvo, što dodatno otežava život istopolnim parovima koji žele zasnovati porodicu.

Pripremljen je nacrt **Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja** koji je bio predmet javne rasprave tokom februara i marta 2024.godine. Utvrđivanje predloga od strane Vlade je planiralo za četvrti kvartal 2024.godine. Ovaj zakon treba da omogući transrodnim osobama da legalno promijene svoju oznaku pola i jedinstvenog matičnog broja u dokumentima bez potrebe za sterilizacijom, koja je trenutno preduslov za to. Ova praksa nehumanog postupanja predstavlja direktno kršenje prava transrodnih osoba, te je uz to što je nehumana i ponižavajuća. Nepostojanje zakona o pravnom prepoznavanju roda osnažuje sistemsku diskriminaciju i otežava transrodnim osobama da žive dostojanstveno i u skladu sa svojim rodnim identitetom. Država je dužna osigurati da svi njeni građani/ke imaju jednaku mogućnost za samoodređenje i priznavanje njihovog identiteta bez prisile na medicinske intervencije koje narušavaju njihovo fizičko i mentalno zdravlje. Nakon usvajanja ovog Zakona, potrebno je obezbjediti usklađivanje drugih zakonskih i podzakonskih akata ali i sprovesti edukaciju čitavog niza aktera, uključujući državne službenike/ce, sudije/tkinje, tužioce/teljke, inspektore/ke, zaposlene u prosvjeti, medijima, akademskoj zajednici i nevladinom sektoru.

Konačno, pripremljen je **nacrt Zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije** koji je krajem prethodne godine poslat na mišljenje Evropskoj komisiji. S obzirom na to da su se u postupcima za zaštitu od diskriminacije pojavile brojne dileme, između ostalog, u pogledu područja i oblika diskriminacije i tereta dokazivanja, od ovog zakona se očekuje njihovo prevazilaženje kao i potpuna usaglašenost sa pravnom tekovinom Evropske unije. Značajna novina ovog zakona je uvođenje interseksijske diskriminacije, kao jednog od težih oblika diskriminacije, što je u skladu sa preporukama Evropskog odbora protiv rasizma i

netolerancije (ECRI) usvojenim u junu 2023.godine.¹⁰ Utvrđivanje predloga Zakona od strane Vlade planirano je za treći kvartal 2024.godine.

2.6. Kaznena politika u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTIQ osobe

“ Lično bih više voljela da, kada prijavim nekoga zbog nasilja, ta osoba ima priliku da odsluži kaznu putem volontiranja u okviru LGBT zajednice, na primjer, u Drop in centru. Mislim da je ovo izvodljivo, posebno nakon napada na Drop in centar, kada sam podržavala ideju da počinioci budu 'kažnjeni' društveno korisnim radom. Organizacija ovakvih aktivnosti je relativno jednostavna, pružajući priliku svakoj osobi ili maloljetniku koji je počinio prekršaj da izvrši određeni broj sati volontiranja. Po mom mišljenju, ovo predstavlja idealan način za podizanje svijesti o problemu”¹¹

U posljednjem godišnjem izvještaju Evropske komisije za Crnu Goru navodi se da nije ostvaren napredak kada je u pitanju zaštita LGBTIQ osoba, kao i da brojni slučajevi govora mržnje predstavljaju razlog za zabrinutost.¹² Sa stanovišta ILGA Europe, anti-LGBT, mizogini govor mržnje i politička retorika nastavljaju da predstavljaju ozbiljno pitanje.¹³ Vjerski lideri su takođe bili skloni uvredljivim izjavama, pa je tako Mitropolit crnogorsko-primorski nazvao jubilarnu desetu Paradu ponosa održanu 2022.godine događajem na kojem se promoviše „nemoral i razvrat” i pozvao vjernike/ce da se pridruže „molebanu za svetinju braka i očuvanje porodice“ dan uoči zakazane Parade.¹⁴ Uoči ove Parade zabilježen je i napad na dom aktiviste, kao i na trans aktivistkinju. Takođe, nekoliko puta tokom 2022.godine je napadnut LGBTIQ Drop in centar a LGBTIQ aktivista je prijavio policiji prijetnju smrću na društvenim mrežama. Tokom 2023.godine zabilježena je serija fizičkih napada, prijetnji i jezika mržnje prema psihologu koji je nosio rodno varijantnu odjeću tokom jednog javnog nastupa.¹⁵ Ipak, važno je pomenuti da su i ova i poslednja Parada ponosa održana krajem oktobra 2023.godine prošle bez incidenata.

¹⁰ ECRI Preporuka opšte politike br.17 o sprečavanju i borbi protiv netolerancije i diskriminacije LGBTI osoba, jun 2023., str.29, dostupan [ovdje](#)

¹¹ Crnogorska LGBTIQ Asocijacija Kvir Montenegro, Ogledalo stvarnosti: Percepcija LGBTIQ+ osoba o stanju njihovih ljudskih prava u Crnoj Gori, 2023.godina, str.28

¹² Izvještaj Evropske komisije za Crnu Goru za 2023.godinu, str.50, dostupan [ovdje](#)

¹³ ILGA Europe, Godišnji prikaz situacije u oblasti zaštite prava LGBTIQ osoba za period januar-december 2023.godine, str.1, dostupan [ovdje](#)

¹⁴ [Mitropolit Joanikije pozvao na moleban uoči Prajda u Podgorici \(slobodnaevropa.org\)](#)

¹⁵ Savjet za građansku kontrolu rada policije je javno saopštio da prati postupanje policije i provjerava primjenu policijskih ovlašćenja.

U periodu 2018.-2023.godine, institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda je imala ukupno deset predmeta u radu zbog govora mržnje koji su kao osnov imali seksualnu orijentaciju, interseksualne karakteristike ili rodni identitet. Iako se radi o jako malom broju predmeta, treba imati u vidu da se ovi slučajevi najčešće javljaju uoči i nakon važnih političkih i društvenih dešavanja, uključujući i izbore. Pritom, govor mržnje je najizraženiji na društvenim mrežama, kao i u komentarima građana/ki na internet portalima.

Broj predmeta u radu	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Seksualna orijentacija i/ili interseksualne karakteristike	0	0	1	0	1	1
Rezultat postupanja			Date dvije preporuke koje nijesu ispoštovane		Nepostupanje-pritužba nije dopunjena u ostavljenom roku	Upućivanje na druga pravna sredstva
Pol, promjena pola, rodni identitet	0	0	0	0	4	3
Rezultat postupanja					U 3 predmeta utvrđena diskriminacija, 1 predmet u radu	Preporuka u jednom predmetu, dva predmeta u radu
UKUPNO predmeta (po godinama)	0	0	1	0	5	4

Izvor: Izvještaji o radu institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za period 2018.-2023.

Zvanični statistički podaci Uprave policije pokazuju da je broj prijavljenih fizičkih napada zasnovanih na pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu žrtve značajno smanjen u poređenju sa 2019.godinom, dok je i dalje prisutna verbalna diskriminacija izražena putem društvenih mreža. U većini

ovih slučajeva tužioc/teljke su u prijavljenim slučajevima cijenili da nema elemenata bića krivičnog djela čije se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti.

	2019.	2020.	2021.	2022.	Prva polovina 2023.
Broj registrovanih prijava od strane Uprave policije	142	34	55	16	59

Izvor: Zvanična statistika Uprave policije dostavljena na dan 12.10.2023.

Prema dostupnim informacijama, u periodu 2019.-prva polovina 2023.godine samo su tri događaja iz ukupno 297 prijava (1%) bila kvalifikovana kao krivična djela i to 2019.godine. Dvije su se odnosile na fizički napad i jedna na ugrožavanje sigurnosti putem društvenih mreža. Sve ostale prijave koje su bile podnijete Upravi policije u ovom gotovo petogodišnjem periodu odnosile su se na uvredljive, diskriminišuće ili prijeteće komentare upućene putem društvenih mreža (Facebook) na račun LGBTIQ osoba. Važno je napomenuti da je gro ovih prijava podnjet od strane aktivista/kinja koji/e se bore za LGBTIQ prava unutar NVO sektora.

Kada je u pitanju broj predmeta u radu Sudova za prekršaje koji se odnose na slučajeve diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na pripadnike/ce LGBTIQ populacije, primjetan je značajan porast broja predmeta u 2023.godini u odnosu na period 2018.-2022. ***U najvećem broju ovih predmeta slučajevi diskriminacije i dalje bivaju procesuirani kao prekršaji u skladu sa Zakonom o javnom redu i miru dok je zanemarljivo mali broj slučajeva koji su procesuirani kao prekršaj iz oblasti Zakona o zabrani diskriminacije, čime se zapravo relativizuje odgovornost počinitelja/teljki.*** Iz institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda navode da se sudski postupci često pretvaraju u osudu žrtve a ne u zaštitu žrtve.¹⁶ Kada je u pitanju vrsta donijetih odluka, dominiraju novčane kazne vrijednosti od 100 EUR do maksimalno 500 EUR, a u manjem broju slučajeva su izrečene opomene. Ni u jednom slučaju nije izrečena kazna rada u javnom interesu.

Godina	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.	2023.
Ukupan broj predmeta u radu Sudova za prekršaje	61	42	33	39	76	137

¹⁶ Izvještaj o radu za 2020.godinu, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, str.252

Broj slučajeva diskriminacije koji su procesuirani kao prekršaji iz oblasti Zakona o zabrani diskriminacije	2	1	0	0	4	13
Broj slučajeva koji su procesuirani kao prekršaji iz oblasti Zakona o javnom redu i miru	59	40	33 ¹⁷	39	72 ¹⁸	124 ¹⁹

Izvor: Izveštaji Višeg suda za prekršaje za period 2018.-2023. o predmetima po procesuiranim slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na pripadnike/ce LGBT populacije koji su bili u radu sudova za prekršaje

I dalje ostaje nejasno na osnovu kojih kriterijuma se odlučuje da se radi o prekršaju a ne o krivičnom djelu, na šta ukazuju i rezultati analize Akcije za ljudska prava.²⁰ Naime, zaključno sa krajem 2021.godine donijeta je samo jedna krivična presuda za govor mržnje po osnovu seksualne orijentacije, vrijeđanjem i zlostavljanjem i to od strane Osnovnog suda u Kotoru za izvršenje krivičnog djela Rasna i druga diskriminacija.²¹ Okrivljeni je pravosnažno osuđen na kaznu zatvora od tri mjeseca i uplatu 55 eura troškova postupka zbog izvršenja krivičnog djela Rasna i druga diskriminacija iz čl. 443 st. 1 Krivičnog zakonika Crne Gore.²² Takođe, vrlo su rijetki predmeti u kojima se primjenjuje odredba čl.42a Krivičnog zakonika a kojom je propisana mrziteljska motivacija kao otežavajuća okolnost prilikom odmjeravanja kazne za krivično djelo koje već među svojim obilježjima nema mržnju.²³

Sa druge strane, Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu ulaže napore na polju edukacije nosilaca pravosudne funkcije. Samo u protekloj, 2023.godini, Centar je samostalno i/ili u saradnji sa međunarodnim i domaćim partnerima organizovao ukupno šest obuka o procesuiranju zločina iz mržnje i borbi protiv govora mržnje, sa posebnim fokusom na LGBTIQ zajednicu; o članu 14 Evropske konvencije o ljudskih pravima, sa posebno obrađenom temom diskriminacije po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta i praksom Evropskog suda za ljudska prava u ovoj oblasti kao i o članu 8 ove Konvencije sa posebno obrađenom temom rodnog identiteta, seksualne orijentacije i prava na privatnost. Pomenutim

¹⁷ Ovi predmeti sadrže elemente diskriminacije i napada na pripadnike/ke LGBT zajednice i kao takvi su prepoznati u posebnim evidencijama sudova.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Priručnik Suzbijanje govora mržnje- evropski standardi i praksa, Akcija za ljudska prava, januar 2022.godine, str.88, dostupan [ovdje](#)

²¹ Ibid, str.86

²² Ibid, str.96

²³ Ibid, str.87

obukama prisustvovalo je ukupno 32 državnih tužilaca/teljki i 67 sudija/tkinja što predstavlja skoro 40% ukupnog broja tužilaca/teljki²⁴ odnosno 24% ukupnog broja sudija/tkinja.²⁵

Za bolje razumijevanje stanja u pravosudnom sistemu važno je naglasiti da je samo u 2023.godini konstatovan prestanak sudijske funkcije za 36 sudija/tkinja a Sudski Savjet je vršeći analizu rada viših sudova konstatovao da je došlo do povećane opterećenosti sudija.²⁶ U specijalnom odjeljenju Višeg suda u Podgorici tokom 2023. godine nastavio se odliv najiskusnijih sudija koji su bili nosioci rada. Usljed nedovoljnog broja sudija koji pripadaju sjevernoj regiji nije bilo moguće oformiti krivično vijeće, pa je Viši sud u Bijelom Polju morao da preuzme nadležnost navedenih osnovnih sudova. Takođe, Viši sud u Bijelom Polju se susreće sa problemom nepopunjenosti većeg broja sudijskih mjesta. Kada su u pitanju državni tužioc/teljke, bilo je zaposleno njih 85 u 2023.godini²⁷, što je svega 60% u odnosu na broj potreban za kvalitetno i ažurno obavljanje funkcije predviđen Odlukom o broju državnih tužilaca.²⁸

Konačno, treba imati u vidu da još uvijek *ne postoji sistemsko prikupljanje podataka o slučajevima diskriminacije koje bi omogućilo cjeloviti uvid u metodološki uporedive podatke*, uprkos činjenici da je još 2014.godine usvojen Pravilnik o načinu vođenja posebne evidencije o prijavljenim slučajevima diskriminacije. Takođe, u pravosudnom informacionom sistemu još uvijek ne postoji mogućnost prikupljanja raščlanjenih podataka u vezi sa procesuiranim slučajevima zločina iz mržnje (govor mržnje i nasilje) prema LGBTI osobama, što je bila jedna od preporuka Evropskog odbora protiv rasizma i netolerancije (ECRI) iz 2017.i 2020.godine.²⁹ Stoga je opravdano postaviti pitanje da li se svi slučajevi diskriminacije u Crnoj Gori zapravo evidentiraju i da li su postojeći dostupni statistički podaci o slučajevima diskriminacije u potpunosti pouzdani.

U okviru projekta “Promocija dijaloga i zajedničke akcije za borbu protiv govora mržnje” finansiranog od strane UNDP portfolia za upravljanje, izgradnju mira, krize i otpornosti tokom 2023.godine, pripremljena je radna verzija analize o primjeni Pravilnika o načinu vođenja posebne evidencije o prijavljenim slučajevima diskriminacije. Nacionalnom Strategijom rodne ravnopravnosti za period 2021.-2025. je bilo predviđeno da navedena analiza posluži kao osnov radnoj grupi za izradu novog Pravilnika, ali ova aktivnost još uvijek nije realizovana i nije izvjesno da će biti realizovana do isteka vremena predviđenog za važenje ove Strategije.³⁰ Imajući u vidu važnost realizacije ove mjere za dobijanje sveobuhvatnih i pouzdanih podataka o slučajevima diskriminacije koji će poslužiti kao osnov za planiranje daljih mjera i na polju zaštite LGBTIQ prava, potrebno je realizaciju ove mjere predvidjeti i u ovoj Strategiji, uz napomenu da fokus treba biti na svim osnovama diskriminacije, a ne samo na polu i rodu, kako je bilo zamišljeno Strategijom rodne ravnopravnosti.

²⁴ Shodno Izvještaju o radu Tužilačkog savjeta i državnog tužilaštva za 2023.godinu, ukupan broj državnih tužilaca/teljki je 85.

²⁵ Prema zvaničnim podacima Sudskog savjeta, ukupan broj sudija/tkinja u crnogorskim sudovima je 278.

²⁶ Godišnji izvještaj o radu Sudskog savjeta i ukupnom stanju u sudstvu za 2023.godinu

²⁷ Godišnji izvještaj o radu Tužilačkog savjeta i državnog tužilaštva za 2023.godinu

²⁸ Shodno Odluci o broju državnih tužilaca, Službeni list Crne Gore br. 21/2015, 13/2018 i 7/2023, potreban broj državnih tužilaca/teljki je 137.

²⁹ Zaključci ECRI-a o sprovođenju preporuka u pogledu Crne Gore, podložne privremenom praćenju, 2. jun 2020., CRI(2020)26, str.5

³⁰ Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti (2021.-2025.) sa Akcionim planom za 2021.-2022.godinu, str.128, dostupna [ovdje](#)

2.7. Sistem javne uprave i LGBTIQ prava

“Konačan ulazak institucija države Crne Gore u ova pitanja dalje od zakonodavnog okvira, te samim tim i dostupnost direktno asistencije u okviru državnih institucija pred kojima su svi građani i građanke isti. Smatram da ukoliko bilo kakav sličan mehanizam već postoji, da mi nije dostupan jer do njega nijesam mogla doprijeti, a digitalno sam pismena.”³¹

Sistem javne uprave u Crnoj Gori predstavlja jedan od ključnih stubova funkcionisanja države, odgovoran za kreiranje i sprovođenje zakona, politika i pružanje usluga građanima/kama. Međutim, ovaj sistem nije imun na uticaje društvenih i kulturnih normi koje prožimaju sve aspekte društva. Jedan od tih uticaja je heteronormativnost, set principa koji favorizuju heteroseksualne odnose kao društvenu normu.

Istorijski razvoj sistema javne uprave u Crnoj Gori odražava dugotrajan uticaj tradicionalnih i kulturnih normi koje oblikuju društvene strukture. Kao društvo sa duboko ukorijenjenim patrijarhalnim vrijednostima, Crna Gora je kroz vjekove razvijala administrativne prakse koje su favorizovale heteronormativne principe. Tokom 20. vijeka, modernizacija i transformacija političkog sistema doprinijeli su formalizaciji mnogih administrativnih procesa. Međutim, i pored modernizacije, ostaci konzervativnih vrijednosti ostali su prisutni u javnoj upravi. Patrijarhalni obrasci, koji podrazumijevaju dominaciju muškog autoriteta i heteroseksualnih odnosa kao standard, nastavili su da utiču na formiranje i implementaciju javnih politika.

Dok je Crna Gora bila dio socijalističke Jugoslavije, postojala je određena tendencija ka ravnopravnosti i jednakosti, ali su heteronormativni principi ostali duboko ukorijenjeni. Socijalistički režim, iako je promovisao ideju socijalne jednakosti, nije uspio da u potpunosti dekonstruše patrijarhalne norme koje su dominirale društvom. Ove norme su se prenosile i u javnu upravu, oblikujući način na koji se politike kreiraju i sprovode. Jedan od ključnih aspekata istorijskog konteksta jeste uticaj religijskih organizacija koja su imale značajnu ulogu u oblikovanju društvenih vrijednosti. One su tradicionalno podržavale heteronormativne stavove, što je posljedično dodatno osnaživalo ove principe i unutar javne uprave.

Kao rezultat, javna uprava u Crnoj Gori nastavila je da funkcioniše u skladu sa heteronormativnim principima, koji su često bili implicitno ugrađeni u administrativne prakse i politike. Ovaj istorijski kontekst je ključan za razumijevanje trenutnog stanja i izazova sa kojima se suočava javna uprava u pogledu inkluzivnosti i jednakosti. Heteronormativnost se odnosi na pretpostavku da su heteroseksualnost i binarni rodni identiteti prirodni i poželjni standardi, dok sve ostale seksualne orijentacije i rodni identiteti predstavljaju odstupanja. U kontekstu javne uprave, heteronormativni principi se manifestuju kroz politike, zakonodavne akte i administrativne prakse koje favorizuju heteroseksualne, cisrodne norme.

---

³¹ Odgovori na upitnik prosljeđen članovima/icama LGBTIQ zajednice za potrebe pripreme ove Strategije

Za posljedicu, i pored unapređenja pravnog okvira u cilju zaštite prava LGBTIQ osoba, sistem javne uprave i dalje je u poteškoćama da se prilagodi i bude usklađen sa potrebama LGBTIQ građana/ki. Administrativne prakse u javnim institucijama u najvećoj mjeri odražavaju heteronormativne principe. Ovo se ogleda kroz to da u većini slučajeva, obrasci i procedure koje građani/ke popunjavaju i prate podrazumijevaju binarne rodne identitete i heteroseksualne odnose, što stvara dodatne administrativne prepreke za LGBTIQ+ zajednicu, dok sistem javne uprave u svojim procedurama i informativnim kanalima (internet stranice, javni nastupi, informativni materijali i slično) ne prepoznaje i ne poštuje potrebe LGBTIQ zajednice, te i izostavlja informisanje o njihovim pravima i ostaje neprilagođen ovom dijelu građana/ki.

Ovi primjeri jasno pokazuju kako heteronormativni principi prožimaju javnu upravu u Crnoj Gori, stvarajući institucionalnu i strukturalnu diskriminaciju prema LGBTIQ+ osobama, zbog čega je trenutno protiv države Crne Gore više pokrenutih tužbi za diskriminaciju od strane LGBTIQ osoba koje iz ovih razloga ne mogu ostvariti svoja osnovna ljudska prava. Ovo govori da ovakvo stanje ne samo da ograničava prava i slobode LGBTIQ+ zajednice, već i perpetuira društvenu nejednakost i isključenost. Da bi se postigla puna inkluzivnost i jednakost, neophodne su sistemske promjene koje će prepoznati i uvažiti različitost svih građana.

Sa svim navedenim u vezi, javna uprava u Crnoj Gori mora prepoznati i adresirati heteronormativne principe koji trenutno oblikuju sistem. Sistematske promjene su neophodne kako bi se osigurala ravnopravnost i inkluzivnost za sve građane/ke, bez obzira na njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet. Na inicijativu Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, u periodu 2014.-2019. potpisani su Memorandumi o saradnji na polju promocije i zaštite LGBTIQ prava sa 20 crnogorskih opština.

Iako pravno neobavezujući, ovi dokumenti su predstavljali dobru polaznu osnovu za pokretanje Mreže kontakt osoba u lokalnim samoupravama koje su zadužene za LGBTIQ tematiku, ali i za usvajanje akcionih planova na ovu temu. Zbog čestih političkih promjena u proteklom periodu, Mreža je pretrpjela i česte izmjene u članstvu što je uticalo na njenu funkcionalnost i kontinuitet rada. Potreba da se rad Mreže revitalizuje je prepoznata od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava koje je do sada inicirao nekoliko sastanaka Mreže, u partnerstvu sa Zajednicom opština i NVO koje se bave ljudskim pravima LGBTIQ osoba.

Glavni grad Podgorica i Kotor su u međuvremenu postale članice Rainbow međunarodne mreže gradova koja je osnovana sa ciljem razmjene dobrih praksi, zajedničkih akcija i inicijativa između gradova na polju promocije i zaštite LGBTIQ prava. U Glavnom gradu je 2022.godine osnovana i Kancelarija za LGBTIQ lica u cilju unapređenja njihovih ljudskih prava. Lokalnim planom za unapređenje socijalne inkluzije i razvoj usluga socijalne i dječje zaštite za period 2020.-2023³². pored niza obuka za zaposlene i njihovog učešća u različitim događajima Glavni grad je predvidio i konkretnu akciju podrške održavanju Parade ponosa koja je sprovedena u koordinaciji ove Kancelarije. Lokalnim akcionim planom socijalne zaštite za Prijestonicu Cetinje³³ za period 2022.-2026. kao jedan od ciljeva definisano je umanjeње rizika od socijalne

³² Lokalni plan za unapređenje socijalne inkluzije i razvoj usluga socijalne i dječje zaštite, Glavni grad Podgorica, str.25

³³ Lokalni plan socijalne i dječje zaštite za Prijestonicu Cetinje za period od 2022.do 2026.godine, str.33, dostupan [ovdje](#)

isključenosti LGBTIQ osoba. I opštine Pljevlja³⁴ i Kolašin³⁵ su u svojim akcionim planovima socijalne i dječje zaštite za period 2021.-2025. predvidjele identičan cilj. Ipak, primjetno je da ovim dokumentima nedostaju mjerljivi indikatori, jasni izvori verifikacije i odgovarajuće projekcije troškova. Ovo je konstatovano i u Izvještaju o sprovođenju lokalnih LGBTIQ+ akcionih planova za 2022.godinu.³⁶

2.8.Zdravstvena zaštita LGBTIQ osoba

“Prestala sam sa hormonima, ne svojom voljom, nego hormona nije bilo. To je užasno uticalo na mene psihički. Potpuno sam se povukla, potom dvije godine nisam izlazila iz kuće, osim na posao gdje sam morala da idem. Moj život je bio na pauzi dvije godine.”³⁷

Prema zvaničnim informacijama Ministarstva zdravlja, trenutno u zdravstvenom sistemu ima 7435 zaposlenih medicinskih radnika/ca. Iako ne postoje istraživanja o stepenu zadovoljstva LGBTIQ osoba kvalitetom zdravstvene zaštite na reprezentativnom uzorku, istraživanja sprovedena od strane NVO pružaju indikacije o trenutnom stanju. Potreba za kvalitetnijim zdravstvenim uslugama i njihova veća dostupnost u vrhu su liste prioriternih pitanja za preko dvije trećine ispitanika/ca u okviru prvog istraživanja o problematici nasilja i diskriminacije nad transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim (TIRV) žrtvama nasilja sprovedenim od strane Asocijacije Spektra u novembru 2022.godine.³⁸ Konkretno, **problem hormonske terapije za transrodne žene** je samo privremeno riješen, u okviru saradnje Asocijacije Spektra i Kliničkog centra Crne Gore (KCCG).

Ipak, dostupnost terapije kroz nove nabavke zavisi od volje menadžmenta ove institucije a podrazumijeva i da transrodne žene iz svih crnogorskih gradova moraju da dolaze dva puta nedjeljno u KCCG da prime terapiju što im otežava svakodnevno funkcionisanje. Iz institucije Zaštitnika i nevladinog sektora naglašavaju da je ovo pitanje potrebno sistemski i trajno riješiti kako bi se izbjeglo da transrodne žene žive u strahu od ponovne nestašice terapije u ionako zahtjevnom procesu tranzicije ali i da zavise od dobre volje rukovodstva institucije i njihove senzibilisanosti za ovu temu, kao i od generalnog stanja zdravstvenog sistema.³⁹ Nedostatak terapije ih dovodi u stanje rizika i predstavlja povredu prava na poštovanje privatnog života.⁴⁰ Stoga je primarna odgovornost Ministarstva zdravlja, kao i Fonda za zdravstveno osiguranje da pristup ovoj terapiji bude kontinuiran i bez prekida.

³⁴ Lokalni plan socijalne i dječje zaštite za opštinu Pljevlja za period od 2021.do 2025.godine, str.40, dostupan [ovdje](#)

³⁵ Lokalni plan socijalne i dječje zaštite za opštinu Kolašin za period 2021.-2025.godine, str.37, dostupan [ovdje](#)

³⁶ Izvještaj o sprovođenju lokalnih akcionih planova u oblasti LGBTIQ+ za 2022.godinu, NVO Juventas i Asocijacija Spektra, str.18

³⁷ Osnaživanje transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih žrtava nasilja- istraživanje o potrebnim psiho-socijalnim servisima TIRV žrtvama nasilja, Asocijacija Spektra, novembar 2022.godine, str.51

³⁸ Ibid, str.34

³⁹ Izvještaj o radu za 2022.godinu, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, str.244, dostupan [ovdje](#)

⁴⁰ Izvještaj o radu za 2021.godinu, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, str.247, dostupan [ovdje](#)

Iako je 2018.godine u okviru KCCG formirana Komisija za zdravlje transrodnih osoba, a koja je zadužena za razvijanje trans-specifične zdravstvene zaštite, pružanje zdravstvenih usluga procesa prilagođavanja pola rodnom identitetu kao i kreiranje sveobuhvatne podrške u domenu zdravlja transrodnim osobama, nema javno dostupnih podataka o radu navedene Komisije na polju unaprjeđenja zdravstvenih usluga u ovoj oblasti. Većina inicijativa koje su preduzete tiču se individualnih inicijativa onih doktora/ki koji/e su pokazali/e zainteresovanost za pružanje trans specifičnih zdravstvenih usluga u KCCG. **Doktori/ke specijalisti/kinje, kojih prema zvaničnim informacijama ima 1170,⁴¹ nijesu prošli obuku za pružanje zdravstvene zaštite transrodnim osobama.** Izuzetak predstavljaju doktori/ke specijalisti/kinje za hormonsku terapiju, endokrinolozi/škinje, koji kroz specijalizaciju od četiri godine stiču znanje iz oblasti hormonske terapije.⁴²

Kada su u pitanju prava interpolnih osoba, KCCG je dao zvaničnu izjavu da se **operacije „korekcije pola“** obavljaju u okviru ove ustanove nakon „detaljnih višestrukih testova utvrđivanja pola djeteta“. Sa druge strane, iako se interpolne osobe ne pominju eksplicitno, Zakon o pravima pacijenata garantuje pravo osobe na blagovremeni pristup svim vrstama informacija o svom zdravstvenom stanju i bolesti, kao i o načinu pružanja zdravstvenih usluga i njihovoj svrsi. Isti zakon predviđa pravo pacijenta/kinje da od zdravstvenog radnika/ce blagovremeno dobije obavještenje koje je potrebno da donese odluku o prihvatanju ili odbijanju predložene medicinske intervencije. Međutim, medicinska intervencija na maloljetnom licu može se preduzeti uz saglasnost roditelja ili staratelja, što u praksi često znači i da interpolne osobe ne donose odluke o intervencijama korekcije pola. Iskustvo pokazuje da interpolne osobe često nikada i ne dobiju informaciju o intervencijama koje su sprovedene nad njima u djetinjstvu, što je slučaj i sa prvom interpolnom ženom sa kojom je Asocijacija Spektra stupila u kontakt tokom 2020.godine. Sa druge strane, u Strategiji jednakosti LGBTIQ osoba Evropske komisije za period 2020.-2025.godine navodi se da nevitadne operacije i medicinske intervencije nad interseksualnom djecom i adolescentima/kinjama bez njihovog ličnog i potpuno informisanog pristanka mogu ostaviti ozbiljne fizičke i posljedice po njihovo mentalno zdravlje.⁴³ Stoga ovo pitanje treba biti predmet diskusije u okviru radne grupe koja će biti formirana u narednom periodu u cilju izrade Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenoj zaštiti.

Istraživanja na nivou EU ukazuju na značajne nejednakosti u pogledu zdravlja kada je u pitanju LGBTIQ populacija u odnosu na opštu populaciju. Konkretno, LGBTIQ osobe su u većem riziku da dobiju određene tipove kancera u mlađem uzrastu ili pak da se suoče sa problemima u pogledu mentalnog zdravlja, uključujući suicidalne misli i suicid.⁴⁴ **Pitanje mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba nije bilo tretirano prethodnim LGBTIQ Strategijama,** a COVID-19 kriza je samo dodatno pogoršala generalno stanje, imajući u vidu njene efekte na povećanje govora mržnje, nasilja i diskriminacije prema LGBTIQ populaciji. Na državnom nivou ne postoje zvanični podaci o razmjerama ovog problema, a studije koje sprovode NVO ukazuju na ozbiljnost situacije. Studija koju je u drugoj polovini 2023.godine sproveo LGBTIQ Socijalni centar na uzorku od 100 ispitanika/ca iz reda LGBTIQ populacije otkriva da njih više od polovine ima dijagnostifikovan problem anksioznosti, a da skoro polovina pati od depresije ili da pak ima stresni

⁴¹ Ova brojka ne uključuje doktore/ke specijaliste/kinje u Institutu Simo Milošević u Igalu.

⁴² Trenutno je devet doktora/ki, specijalista/kinja endokrinologije, koji se bave hormonskom terapijom zaposleno u KCCG.

⁴³ Unija jednakosti: LGBTIQ Strategija jednakosti za period 2021.-2025., Evropska komisija, COM(2020) 698 final, str.13, dostupna [ovdje](#)

⁴⁴ Ibid, str.6

poremećaj.⁴⁵ Čak 73% ispitanika/ca je pozitivno odgovorilo na pitanje da li su ikada u životu imali suicidalne ideje ili pokušaje kao odraz psiholoških ili emocionalnih problema zbog njihove seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta.⁴⁶

Ovi podaci koincidiraju sa istraživanjem sprovedenim među LBTQ ženama. Naime, 60% ispitanica potvrdilo je da su u nekom trenutku u životu poželjele da nijesu žive, a najveći broj ispitanica koje referišu suicidalnu ideaciju, navodi i da su razmišljale o suicidu kao načinu da okončaju svoj život.⁴⁷ Ove podatke treba staviti u kontekst ionako zabrinjavajuće statistike o broju suicida u Crnoj Gori. Strategija zaštite i unaprjeđenja mentalnog zdravlja (2019.-2023.) nije eksplicitno prepoznala LGBTIQ osobe kao vulnerabilnu grupu a javno dostupni izvještaji o rezultatima implementacije ukazuju na njene ograničene domete. Za razliku od evropskih zemalja i zemalja regiona, Crna Gora nema SOS liniju za prevenciju suicida koja bi bila dostupna i LGBTIQ osobama. Određeni početni koraci su napravljeni od strane NVO CAZAS koja je, između ostalog, u martu 2024.godine inicirala multisektorski sastanak na ovu temu sa predstavnicima/ama zdravstvenih institucija, lokalnih samouprava, NVO, servisa podrške kao i profesionalcima/kama iz oblasti mentalnog zdravlja.

Povezano za pitanjem mentalnog zdravlja i prevencije suicida, konverzion terapija je takođe tema koja zaslužuje posebnu pažnju i adekvatan odgovor državnih institucija, s obzirom da, između ostalog, utiče na suicidalne misli, pokušaje suicida, osjećaj anksioznosti i depresije onih koji su njoj podvrgnuti. Definiše se kao bilo koji tretman koji ima za cilj promjenu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, a moguće metode obuhvataju psihoterapiju, medikamente, terapiju elektro šokovima, averzivne tretmane, egzorcizam i td. Evropski parlament je 2018.godine strogo osudio primjenu ove terapije i pozvao zemlje članice EU da zabrane ove prakse.⁴⁸ Takođe, Evropska komisija u svojoj Strategiji jednakosti LGBTIQ osoba za period 2020.-2025.godine ukazuje na ozbiljne štetne posljedice ove terapije na njihovo fizičko i mentalno zdravlje i naglašava svoju namjeru da podstakne razmjenu dobrih praksi među zemljama članicama EU u cilju njene zabrane.⁴⁹ Zemlje koje su već uvele zabranu konverziona terapije u svoje zakonodavstvo su Malta (2016), Njemačka (2020), Francuska (2022) i Grčka (2022). Iako Španija još uvijek nije uvela zabranu na nacionalnom nivou, postoje zabrane na regionalnom nivou koje su definisane anti-diskriminacionom legislativom. **U Crnoj Gori konverzion terapija nije zakonom zabranjena**, a studija o zabrani ove terapije⁵⁰ u zemljama članicama EU koju je objavio Evropski parlament može poslužiti kao dobra polazna osnova za analizu trenutnog stanja i definisanje najboljeg rješenja za njenu zabranu i u Crnoj Gori.

2.9.Socijalna zaštita LGBTIQ osoba

⁴⁵ Dr iur. Jovan Kojičić, Iluzioni sistem- ljudska prava i mentalno zdravlje, LGBTIQ Socijalni centar, septembar 2023., str.8, dostupna [ovdje](#)

⁴⁶ Ibid, str.38

⁴⁷ Dr Tea Dakić, Rezultati i zaključci istraživanja sa LBTQ ženama u Crnoj Gori, Udruženje LBTQ žena Stana, 2023.

⁴⁸ Rezolucija Evropskog parlamenta o situaciji u pogledu fundamentalnih prava u EU (2017/2125 (INI)), dostupna [ovdje](#)

⁴⁹ Unija jednakosti: LGBTIQ Strategija jednakosti za period 2020.-2025., Evropska komisija, COM(2020) 698 final, str.13, dostupna [ovdje](#)

⁵⁰ David de Groot, Zabranu konverziona terapije- situacija u izabranim zemljama članicama EU, Evropski parlament, dostupna [ovdje](#)

“Potrebno je da lokalne samouprave kreiraju servise podrške za LGBTIQ+ osobe, kao što su besplatna pravna i psihološka pomoć”⁵¹

Ne postoje institucionalizovani servisi socijalne zaštite LGBTIQ osoba, već sve usluge pružaju isključivo NVO koje se bave ljudskim pravima LGBTIQ osoba i rodnom ravnopravnošću. Neke od ovih organizacija su podržane od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja kroz finansiranje projekata na javnim konkursima u oblasti podrške žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Ipak, projektno finansiranje dovodi u pitanje održivost ovih servisa.

Prema zvaničnim informacijama Ministarstva rada i socijalnog staranja, ne postoji nijedan licencirani pružalac usluge socijalne zaštite koji je fokusiran isključivo na LGBTIQ osobe. ***Samo je jedna NVO*** i to NVO Juventas ***licencirala usluge*** koje su dostupne i LGBTIQ osobama i to uslugu savjetovanja i uslugu podrške za život u zajednici-svratište. O značajnom interesovanju LGBTIQ osoba govori podatak da je tokom 2023.godine kroz rad LGBTIQ Drop in centra „Blender” i terenski rad ove usluge koristilo 1572 jedinstvenih klijenata/kinja i da je sa njima ostvareno ukupno 3143 kontakata.⁵² U okviru “Blendera” LGBTIQ osobe dobijaju mogućnost vršnjačkog savjetovanja, psihološkog savjetovanja, usluge prevencije HIV-a i mogućnost anonimnog testiranja na HIV i hepatitis.

NVO koje se bave ljudskim pravima LGBTIQ osoba i rodnom ravnopravnošću takođe pružaju nelicencirane usluge socijalne zaštite kao što su savjetovanje, savjetodavno-terapijska i socijalno-edukativna usluga, kao i usluge smještaja. Trenutno je dostupna besplatna pravna podrška koju pruža LGBTIQ Asocijacija Queer Montenegro, individualna psihoterapija i grupna psihološka podrška koju pružaju Queer Montenegro i Asocijacija Spektra kao i vršnjačka podrška i grupe samopodrške za transrodne, interseksualne i rodno varijantne osobe koje pruža Asocijacija Spektra. Prema dostupnim informacijama na sajtu LGBT Foruma Progres, dostupne su usluge pravne i socijalne podrške. Tokom 2023.godine otvoreno i Savjetovalište za višestruko marginalizovane žene žrtve nasilja u Beranama u okviru zajedničkog projekta ove organizacije i NVO Poligon za žensku izuzetnost- Sofija.⁵³

Iz Ministarstva navode da se jedan od ključnih razloga malog broja licenciranih usluga od strane NVO ogleda u činjenici da je potrebno da NVO ima stalno zaposlenog/u stručnog/u radnika/cu koji/a posjeduje licencu za rad⁵⁴. Sa druge strane, postupak pružanja licenciranih usluga još uvijek ne funkcionišu u praksi u skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti s obzirom da ***Ministarstvo rada i socijalnog staranja još uvijek nije utvrdilo cijenu njihovog koštanja po klijentu/tkinji a procedure za izradu metodologija za njihovo izračunavanje su u toku***. Stoga je i održivost ovih usluga upitna, a sredstva za njihovo pružanje NVO za sada dominantno obezbjeđuju kroz projekte finansirane od strane EU.

Trenutno je u sistemu socijalne i dječje zaštite evidentirano 768 stručnih radnika/ca koji posjeduju licencu. Ukupno je njih 130 do sada prošlo akreditovanu obuku u cilju unaprjeđenja njihovih kapaciteta za rad sa LGBTIQ osobama, što predstavlja 17% ukupnog broja. Obuke se planiraju na bazi iskazanih potreba za obukama iz baze dostupnih akreditovanih obuka Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu na kraju svake godine za narednu. Takođe, na sajtu Zavoda stalno je otvoren i aktivan opšti javni poziv na koji se mogu prijaviti

⁵¹ Preliminarni rezultati upitnika Ka inkluzivnoj budućnosti: oblikovanje LGBTI Strategije za period 2024.-2028.

⁵² Zvanični podatak dostavljen od strane NVO Juventas na dan 15.05.2024.

⁵³ Vuković Marina, Evaluacija Strategije za unaprjeđenje kvaliteta života LGBTIQ osoba za period (2019.-2023.), oktobar 2023.godine, str.16

⁵⁴ Ibid, str.15

svi koji žele da akredituju program obuke bez obzira na temu. Postoji i mogućnost objavljivanja javnog poziva sa specifičnom temom potrebnom za unaprjeđenje kvaliteta rada sa LGBTIQ osobama.

Podaci ukazuju i na to da *stručno usavršavanje za rad sa roditeljima i starateljima LGBTIQ osoba i rad sa roditeljima i starateljima koji su LGBTIQ osobe još uvijek nije na listi prioriteta stručnih radnika/ca te da do sada nije bilo obuka na ovu temu*. Ovo se dijelom može objasniti činjenicom da se do sada Centrima za socijalni rad nije obratila nijedna porodica, odnosno roditelji čija su djeca pripadnici/e LGBTIQ zajednice. S tim u vezi, iz Ministarstva rada i socijalnog staranja predlažu približavanje dostupnih usluga socijalne zaštite roditelja i staratelja kroz usluge savjetovanja od strane licenciranih pružalaca usluga.

2.10. Zapošljavanje i radna prava LGBTIQ osoba

„Ja sam autovan na svom poslu. Ali se ne bih osjećao komotno da u potpunosti dajem akcenat na svoj rodni identitet koliko bih htio nekad. Zato što mislim da bi ogroman broj ljudi u toj organizaciji mislio da će to odbiti naše klijente.“⁵⁵

Crnogorski pravni okvir u oblasti rada i zapošljavanja LGBTIQ osoba usklađen je u najvećoj mjeri sa međunarodnim standardima kao i sa pravnom tekovinom Evropske unije. Ovo je konstatovano i na sjednici Socijalnog savjeta iz 2021.godine kojoj je prisustvovala ekspertkinja za osnovna načela i prava na radu Međunarodne organizacije rada, a na kojoj se diskutovalo o dostojanstvu, jednakosti i antidiskriminaciji LGBTIQ osoba u sferi zapošljavanja i radnih odnosa.⁵⁶ Ipak, do sada u Crnoj Gori nije rađeno istraživanje na reprezentativnom uzorku među LGBTIQ osobama koje bi pružilo detaljan uvid u izazove sa kojima se suočavaju u pogledu zapošljavanja i radnih prava.

Određena istraživanja NVO sprovedena među poslodavcima i LGBTIQ osobama pružaju indikacije o ključnim problemima i ukazuju na neophodnost sistemskog pristupa njihovom rješavanju. Naime, rezultati istraživanja o stavovima i antidiskriminacionim politikama poslodavaca u Crnoj Gori u odnosu na LGBTIQ osobe iz 2023.godine sprovedeni od strane NVO Queer Montenegro pokazali su da *skoro polovina od 302 kompanije iz uzorka ne primjenjuje politike zaštite LGBTIQ osoba od diskriminacije*.⁵⁷ 27% ispitanika/ca je navelo da se osjeća neprijatno kada sarađuje sa transrodnom ili interpolnom osobom, dok 21% ne želi da dijeli prostor sa osobom koja je promijenila pol.⁵⁸

Istraživanje o socio-ekonomskom nasilju nad TIRV osobama koje je Asocijacija Spektra sprovedla iste godine ukazuje na to da se u proteklih dvanaest mjeseci 35% ispitanika/ca osjetilo diskriminisanim na poslu, a 40% transrodnih žena je osjetilo diskriminaciju na poslu što je najveći procenat u odnosu na sve TIRV podgrupe uključene u istraživanje.⁵⁹ Kada je iskustvo mobinga u pitanju, 74% ispitanika/ca je odgovorilo

⁵⁵ Spektra, str.36

⁵⁶ Izvještaj sa 11.sjednice Socijalnog savjeta, dostupan [ovdje](#)

⁵⁷ Izvještaj o antidiskriminaciji i inkluzivnosti LGBTIQ osoba u radnom okruženju, ERA i Queer Montenegro, oktobar 2023.godine, str.25

⁵⁸ Ibid, str.21

⁵⁹ Istraživanje o socio-ekonomskom nasilju kojem je izložena TIRV zajednica u Crnoj Gori, Asocijacija Spektra, 2023.godina, str.10

da doživljavaju mobing na trenutnom i prethodnom poslu, dok 63% ispitanika/ca navodi da je imalo iskustvo diskriminacije prilikom traženja zaposlenja zbog rodnog identiteta.⁶⁰ Ipak, zvanični dostupni podaci ukazuju na nedovoljno korišćenje postojećih institucionalnih mehanizama zaštite u borbi za sopstvena radna prava. Tako je broj okončanih postupaka pred institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda po pritužbama u oblasti rada i zapošljavanja koje su kao osnov imale pol, promjenu pola i rodni identitet varirao od tri do šest u prethodnom trogodišnjem periodu.

Okončani postupci po pritužbama u oblasti rada i zapošljavanja	2021.	2022.	2023.
Osnov: Pol, promjena pola, rodni identitet	3	6	3

Izvor: Godišnji izvještaji o radu institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za period 2021.-2023.

Imajući u vidu navedeno, ne iznenađuje i činjenica da je većina transrodnih osoba nezaposlena ili zaposlena na crnom tržištu rada, pri čemu veliki broj njih krije svoj rodni identitet od poslodavaca/ki. Često se dešava i da poslodavci/ke odbijaju da im pruže zaposlenje usljed nesklada između oznake pola u dokumentima i rodnog izražavanja ili pak da ih zaštite od različitih oblika nasilja na radnom mjestu. Transrodne žene su često primorane da se bave seksualnim radom kao jedinim vidom obezbjeđivanja sredstava potrebnih za egzistenciju, što ih čini dodatno marginalizovanim i ranjivim kako na društveno, tako i na institucionalno nasilje. Stoga je potrebno promovisati postojeće aktivne mjere zapošljavanja i među transrodnim osobama i generalno LGBTIQ populacijom.

U kontekstu promocije društveno odgovornog poslovanja u cilju zaštite radnih prava, važno je napomenuti da Privredna komora na godišnjem nivou dodjeljuje nagrade firmama članicama za društveno odgovorno poslovanje. Uvidom u prijavni formular primjećuje se da se posebno ocjenjuje segment odnosa prema zaposlenima. Jedan od kriterijuma, koji bi trebao biti revidiran u cilju obezbjeđivanja poštovanja LGBTIQ prava, glasi: Promoviše se raznovrsnost u pogledu *polova*, starosti, invalidnosti, etničkih grupa i životnog stila.⁶¹ Dakle, fokus je na polu ali ne i na rodu. Takođe, i Unija poslodavaca Crne Gore dodjeljuje godišnje nagrade za društvenu odgovornost ali prijavni formular ne sadrži niti jedan kriterijum koji stavlja fokus na zaposlene, pa ni u kontekstu poštovanja raznolikosti rodni identiteta.⁶²

Kada su u pitanju zemlje regiona, u prethodnom periodu je bila primjetna tendencija dodjele nagrada preduzećima i organizacijama koje imaju razvijene politike i primjenjuju praksu promocije i zaštite LGBTIQ prava u radnom okruženju. Indeks je po prvi put lansiran u Albaniji od strane Headhunters grupe i

⁶⁰ Ibid, str.18

⁶¹ Upitnik Privredne komore- dodjela nagrada za društveno odgovorno poslovanje, dostupan [ovdje](#)

⁶² Prijavni formular- Nagrada Unije poslodavaca Crne Gore za društveno odgovorno poslovanje, dostupan [ovdje](#)

2016.godine⁶³, a javno dostupni podaci ukazuju na to da je sproveden i u Sjevernoj Makedoniji, Bosni i Hercegovini i Kosovu. Treba razmotriti mogućnost razvijanja sličnog indeksa i u Crnoj Gori, uz prethodnu pažljivu analizu uporedne prakse u cilju identifikacije efekata i održivosti ovog koncepta kada je u pitanju zaštita radnih prava LGBTIQ osoba.

Konačno, za bolje razumijevanje globalnih tendencija na polju zaštite LGBTIQ prava, važno je ukazati i na to da je Kancelarija visokog Komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava još 2017.godine usvojila Standarde ponašanja za preduzeća kada je u pitanju borba protiv diskriminacije LGBTIQ osoba⁶⁴. Ovi standardi se temelje na pet osnovnih principa i to: 1) poštovanju ljudskih prava, 2) eliminaciji diskriminacije LGBTI zaposlenih i pružanju podrške na radnom mjestu kako bi mogli raditi dostojanstveno i bez osjećaja stigme, 3) prevenciji diskriminacije LGBTI potrošača, dobavljača i distributera i 4) zalaganju za ljudska prava u zajednicama u kojima LGBTI osobe posluju. Iako nijesu pravno obavezujući, standardi pružaju dobru polaznu osnovu za bolje razumijevanje očekivanja preduzeća u pogledu zaštite LGBTIQ prava.

2.11. Analiza problema: *Centralni problem, njegovi uzroci i posljedice*

Imajući u vidu inpute dobijene od strane LGBTIQ zajednice kao i analizu stanja u gore navedenim oblastima, *nezadovoljavajući stepen prihvatanja LGBTIQ osoba u društvu* predstavlja jedan od dva *ključna problema* na čije rješavanje se želi fokusirati Strategija. Uzroci ovog problema su brojni, uključujući: 1) duboko ukorijenjene stereotipe i predrasude prema LGBTIQ osobama, 2) nepostojanje zaokruženog pravnog okvira kao i neefikasna primjena postojećeg zakonodavnog okvira u oblasti zaštite LGBTIQ prava, 3) nedjelotvornu kaznenu politiku u slučajevima diskriminacije, govora mržnje i nasilja nad LGBTIQ osobama kao i 4) sistem javne uprave koji počiva na heteronormativnim principima kada su u pitanju interna i eksterna komunikacija

Svaki od navedenih uzroka ima direktne poduzroke, koji su elaborirani ispod.

Uzrok 1: Duboko ukorijenjeni stereotipi i predrasude prema LGBTIQ osobama

Poduzrok 1.1: Nastavni planovi i programi u obrazovnom sistemu na svim nivoima u najvećoj mjeri ne tretiraju ljudska prava LGBTIQ osoba na savremenim i naučno zasnovanim činjenicama
Poduzrok 1.2. Kulturne prakse dominantno utemeljene na binarnom poimanju rodnih uloga, a biti LGBTIQ osoba se još uvijek od strane većinskog dijela zajednice percipira kao nemoralno, pogrešno ili bolesno
Poduzrok 1.3. Medijski sadržaji dominantno podstiču predrasude prema LGBTIQ osobama, uz odsustvo terminologije koja afirmiše raznolikost rodnih identiteta;
Poduzrok 1.4. Snažan uticaj retrogradnih stavova političkih lidera i predstavnika vjerskih zajednica na javno mnjenje

⁶³ LGBTIQ Indeks jednakosti pri zapošljavanju- izvještaj o ključnim nalazima za 2017.godinu, Headhunters grupa, str.3, dostupan [ovdje](#)

⁶⁴ UN standardi ponašanja preduzeća dostupni [ovdje](#)

Uzrok 2: Nepostojanje zaokruženog pravnog okvira kao i neefikasna primjena postojećeg zakonodavnog okvira u oblasti zaštite prava LGBTIQ osoba

Poduzrok 2.1. Nijesu usvojeni svi zakonski i podzakonski akti kako bi se obezbijedila puna primjena Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola
Poduzrok 2.2. Nije usvojen predlog Zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije kojim se po prvi put definiše višestruka diskriminacija
Poduzrok 2.3. Nije usvojen predlog Zakon o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja

Uzrok 3: Nedovoljno djelotvorna kaznena politika u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTIQ osobe

Poduzrok 3.1. Nedovoljan nivo senzibilisanosti sudija/tkinja za LGBTIQ prava
Poduzrok 3.2. Nedovoljan nivo senzibilisanosti tužilaca/teljki za LGBTIQ prava
Poduzrok 3.3. Odsustvo prakse kažnjavanja radom u javnom interesu u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTIQ osobe
Poduzrok 3.4. Nepostojanje objedinjene baze podataka o slučajevima diskriminacije po svim osnovama, uključujući i rod, koja bi omogućila u potpunosti pouzdanu analizu kaznene politike i donošenje odgovarajućih preporuka u funkciji njene veće djelotvornosti

Uzrok 4: Sistem javne uprave počiva na heteronormativnim principima kada je u pitanju interna i eksterna komunikacija

Poduzrok 4.1. Javno dostupne informacije na portalu Vlade kao i na sajtovima lokalnih samouprava dominantno počivaju na heteronormativnim principima, ne sadrže informacije o pravima LGBTIQ osoba i nijesu utemeljene na korišćenju rodno-inkluzivnog jezika
Poduzrok 4.2. Javno dostupne javne politike nijesu pisane rodno-inkluzivnim jezikom
Poduzrok 4.3. Većina visoko rukovodnog kadra u svojoj javnim nastupima ne koristi poštujuću terminologiju kada su u pitanju LGBTIQ prava kao ni rodno-inkluzivan jezik
Poduzrok 4.4. Institucije nadležne za zaštitu i unapređenje ljudskih prava ne njeguju praksu direktne komunikacije sa građanima/kama na temu LGBTIQ prava
Poduzrok 4.5. Državne institucije i lokalne uprave su u nedovoljnoj mjeri upoznate sa globalnim praksama i uključene u globalne inicijative kada je u pitanju promocija i zaštita LGBTIQ prava

Neke od posljedica nerješavanja ovog ključnog problema su predstavljene na grafiku ispod.

Drugi ključni problem na čije se rješavanje Strategija želi fokusirati odnosi se na *postojanje nedovoljno podržavajućeg ambijenta za LGBTIQ osobe prilikom ostvarivanja prava iz domena zdravstvene, socijalne zaštite kao i u oblasti rada i zapošljavanja od strane LGBTIQ osoba*. Svaka od navedenih tema ima uzroke koji direktno doprinose ovakvom stanju.

Uzrok 5: Nepostojanje održive podrške LGBTIQ osobama i njihovim porodicama kada su u pitanju usluge socijalne zaštite

Poduzrok 5.1. Nepostojanje licenciranih pružalaca usluge koji pružaju uslugu isključivo LGBTIQ osobama
Poduzrok 5.2. Samo je jedna NVO licencirana za pružanje usluga socijalne zaštite (usluga savjetovanja) koju, između ostalih, mogu koristiti i LGBTIQ osobe
Poduzrok 5.3. Ministarstvo rada i socijalnog staranja još uvijek nije usvojilo metodologiju za izračunavanje cijena usluga iz oblasti socijalne i dječije zaštite što dovodi u pitanje održivost licenciranih usluga namijenjenih i LGBTIQ osobama
Poduzrok 5.4. Nedovoljan nivo obučenosti stručnih radnika/ca za rad sa LGBTIQ osobama kao i sa roditeljima i starateljima LGBTIQ osoba
Poduzrok 5.5. Nepostojanje licenciranih i nelicenciranih pružalaca usluga podrške za život u zajednici, savjetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga kao i usluga smještaja za LGBTIQ osobe izvan Podgorice

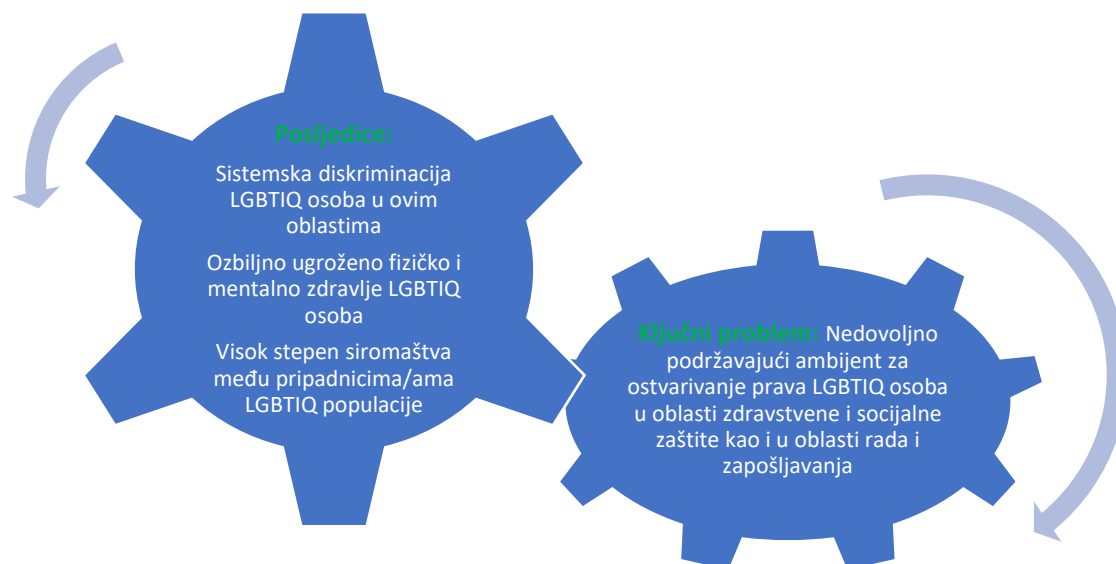
Uzrok 6: Nezadovoljavajući kvalitet i antidiskriminatorni karakter zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe

Poduzrok 6.1. Ljekari/ke specijalisti/kinje nijesu obučeni za pružanje zdravstvene zaštite transrodnim i interseksualnim osobama
Poduzrok 6.2. Nije trajno riješeno pitanje nestašice hormonske terapije za transrodne žene
Poduzrok 6.3. Nezadovoljavajući nivo senzibilisanosti medicinskih radnika/ca za rad sa LGBTIQ osobama
Poduzrok 6.4. Postojeći Zakon o zdravstvenoj zaštiti ostavlja prostor za kršenje prava na tjelesni integritet interpolnih osoba
Poduzrok 6.5. Ne postoji strateški odgovor državnih institucija na izazove mentalnog zdravlja sa kojima se suočavaju LGBTIQ osobe
Poduzrok 6.6. U Crnoj Gori nije pravno regulisana zabrana konverzije terapije

Uzrok 7: Nepostojanje podsticajnog ambijenta za zapošljavanje i rad LGBTIQ osoba

Poduzrok 7.1. Nizak nivo informisanosti poslodavaca o LGBTIQ pravima i benefitima njihovog poštovanja za dugoročnu održivost preduzeća
Poduzrok 7.2. Nizak nivo informisanosti LGBTIQ osoba o njihovim radnim pravima i mehanizmima zaštite
Poduzrok 7.3. Postojeće nagrade za društveno odgovorno poslovanje preduzeća ne sadrže kriterijume kojima se provjerava odnos preduzeća prema afirmaciji i poštovanju LGBTIQ prava u radnom okruženju
Poduzrok 7.4. LGBTIQ osobe nijesu u dovoljnoj mjeri upoznate sa dostupnim šemama podrške preduzetničkim inicijativama, uključujući i socijalno preduzetničke šeme
Poduzrok 7.5. Nedostatak dijaloga na relaciji Premijer-udruženja poslodavaca o važnosti afirmacije i zaštite radnih prava LGBTIQ osoba

Posljedice nerješavanja ovog ključnog problema su predstavljene na grafiku ispod.

3. Vizija, ciljevi i mjere nacionalne Strategije sa odgovarajućim indikatorima uspjeha

Vizija: Crna Gora je zemlja u kojoj se svi osjećaju slobodno da budu ono što jesu, bez obzira na svoju seksualnu orijentaciju, rodni identitet i druga lična svojstva

Strateški cilj 1: LGBTIQ osobe se osjećaju značajno prihvaćenije u crnogorskom društvu a njihovi potencijali više dolaze do izražaja

Imajući u vidu identifikovane izazove u okviru analize stanja, ovom Strategijom su definisani sledeći operativni ciljevi koje je potrebno ostvariti do kraja 2028.godine:

Operativni cilj 1.1. Povećan nivo senzibilisanosti opšte populacije za potrebe i prava LGBTIQ populacije

Operativni cilj 1.2. Zaokružen pravni okvir u oblasti zaštite LGBTIQ prava i obezbjeđena njegova dosljedna primjena u praksi

Operativni cilj 1.3. Povećan stepen izricanja djelotvorenih, proporcionalnih i odvraćajućih sankcija u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTIQ osobe

Operativni cilj 1.4. Napravljeni konkretni koraci na polju afirmacije LGBTIQ prava i rodno inkluzivnog jezika unutar sistema javne uprave

Strateški cilj 2: LGBTIQ osobe se osjećaju ohrabrenije da traže i ostvaruju svoja prava iz domena zdravstvene i socijalne zaštite, rada i zapošljavanja

Do kraja 2028.godine potrebno je ostvariti sledeće operativne ciljeve kako bi se dao puni doprinos ostvarivanju ovog strateškog cilja:

Operativni cilj 2.1. Unaprijeđen kvalitet i antidiskriminatorni karakter zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe

Operativni cilj 2.2. Poboljšana dostupnost i kvalitet usluga socijalne zaštite za LGBTIQ osobe

Operativni cilj 2.3. Unaprijeđen ambijent za zapošljavanje i rad LGBTIQ osoba

3.1. Razrada operativnih ciljeva i mjera, sa odgovarajućim indikatorima uspjeha

Ovo poglavlje pruža detaljnije objašnjenje ciljeva svake definisane mjere, prepoznaje ključne nosioce odgovornosti za implementaciju i ključne partnere. Važno je naglasiti da je kada su partneri u pitanju fokus u najvećoj mjeri stavljen na državne institucije i to na one koje direktno utiču na kvalitet implementacije mjere. Na ovaj način Vlada Crne Gore demonstrira spremnost da preuzme odgovornost za efekte Strategije na unapređenje kvaliteta života i to na osnovu jasno definisanih indikatora uspjeha koji se takođe nalaze u ovom poglavlju.

Operativni cilj 1.1.: Povećan nivo senzibilisanosti opšte populacije za potrebe i prava LGBTIQ populacije

1.1.1.Sprovedena analiza sadržaja udžbenika i dopunskih nastavnih materijala u osnovnim i srednjim školama iz ugla tretiranja LGBTIQ tematike

Opis mjere: Cilj ove mjere je da se sprovede detaljna analiza udžbenika i dopunskih nastavnih materijala koji se koriste u osnovnim i srednjim školama kako bi se uklonili diskriminatorni sadržaji prema LGBTIQ populaciji. Ova mjera je važna i u kontekstu najavljene reforme obrazovanja i treba da rezultira davanjem konkretnih preporuka za izmjenu/unapređenje sadržaja u udžbenicima i dopunskim nastavnim materijalima za potrebe planirane izrade Strategije za reformu obrazovanja (2025.-2035.)

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete i inovacija

Partneri: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Mjera 1.1.2. Unaprijeđen nivo znanja nastavnika/ca u osnovnim i srednjim školama o LGBTIQ pravima

Opis mjere: Za potrebe realizacije ove mjere potrebno je prethodno akreditovati obuku na temu LGBTIQ prava. Naime, prema dostupnim informacijama, ne postoji akreditovani program obuke i stoga je potrebno uložiti napore da se mapiraju eksperti/kinje koji bi bili zainteresovani da akredituju i sprovede ovaj program. Plan je da se do kraja 2025.godine obuču najmanje 5% nastavnog kadra kojeg prema informacijama dostupnim u evaluaciji prethodne LGBTIQ Strategije ima oko 7 500. Ovo je posebno važno

i iz ugla rezultata istraživanja o stavovima učenika/ca srednjih škola o u pogledu diskriminacije transrodnih i rodno varijantnih osoba, jedinom istraživanju ove vrste u Crnoj Gori koje je radila Asocijacija Spektra 2019.godine, a koje je pokazalo nedostatak bazičnog znanja pa tako gotovo polovina ispitanika/ca smatra da su rod i pol isto.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, eksperti/kinje za LGBTIQ prava zainteresovani za akreditaciju programa obuke

Mjera 1.1.3. Unaprijeđen nivo znanja stručnog kadra u osnovnim i srednjim školama o LGBTIQ pravima

Opis mjere: Za potrebe realizacije ove mjere potrebno je prethodno akreditovati obuku na temu LGBTIQ prava. Naime, prema dostupnim informacijama, ne postoji akreditovani program obuke i stoga je potrebno uložiti napore da se mapiraju eksperti/kinje koji bi bili zainteresovani da akredituju i sprovede ovaj program. Plan je da se do kraja 2025.godine obuču najmanje 50% nastavnog kadra kojeg prema informacijama dostupnim u evaluaciji prethodne LGBTIQ Strategije ima oko 160. Cilj je da do kraja realizacije Strategije svi budu obučeni.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Centar za stručno obrazovanje, eksperti/kinje za LGBTIQ prava zainteresovani za akreditaciju programa obuke

Mjera 1.1.4. Povećan nivo senzibilisanosti studenata/kinja Policijske akademije za LGBTIQ prava

Opis mjere: Shodno postojećem licenciranom programu iz predmeta Ljudska prava i etika sadržajem nijesu planirane teme o pravima LGBTIQ zajednice i govoru mržnje. Cijeneći važnost ovog sadržaja, ove teme se obrađuju u okviru lekcije Prava osjetljivih grupa (dva časa) i Policijska služba u multietničkom društvu (jedan čas), a pominju se i kroz druge lekcije kao na primjer Ljudska prava u izviđaju i istrazi, Zaštita ljudskih prava prilikom lišenja slobode i zadržavanja, Zabrana torture, Svijest o razlikama. Ipak, u cilju postizanja opipljivih efekata na , potrebno je izmijeniti nastavni plan i program kada je ovaj predmet u pitanju.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete

Partneri: Policijska akademija

Mjera 1.1.5.LGBTIQ osobe osnažene za sopstveni kulturni izražaj

Opis mjere: Cilj ove mjere je da podstakne kulturne raznolikosti kroz osnaživanje kulturne djelatnosti marginalizovanih grupa, uključujući i LGBTIQ osobe. U ranijim strategijama se Ministarstvo kulture i medija oslanjalo na uspostavljanje partnerstava sa nevladinim organizacijama na način što im je obezbjeđivalo sredstva za realizaciju projekata. Izmjene Zakona o NVO nametnule su finansiranje putem

javnog konkursa kao jedini mogući način finansiranja projekata i programa NVO. Namjera Ministarstva je da unaprijedi konkursnu dokumentaciju kako bi se omogućila pozitivna diskriminacija projekata/programa koji su namijenjeni ili u kojima učestvuje LGBTIQ populacija.

Ključni nosilac: Ministarstvo kulture i medija

Partneri: NVO koje se bave ljudskim pravima LGBTIQ osoba

Mjera 1.1.6. Prevodi kapitalnih djela u oblasti queer istorije i kulture dostupni najširoj javnosti

Opis mjere: Cilj ove mjere je da nakon sprovedenih internih konsultacija unutar Ministarstva kulture i medija kao i eksternih konsultacija sa ekspertima/kinjama iz ove oblasti budu izabrana najmanje dva kapitalna djela u oblasti queer istorije i kulture koja će potom biti prevedena i distribuirana najširoj javnosti.

Ključni nosilac: Ministarstvo kulture i medija

Partneri: Eksperti/kinje u oblasti queer kulture i istorije

Mjera 1.1.7. Uspostavljen normativni okvir za saradnju sa zemljama iz regiona i EU na polju razmjene mladih, uključujući i tretiranje LGBTIQ problematike

Opis mjere: Budući da Ministarstvo sporta i mladih trenutno aktivno radi na pripremi Sporazuma o saradnji sa zemljama iz regiona i EU na polju razmjene mladih, važno je iskoristiti ovaj momenat kako bi se u sadržaj ovih Sporazuma inkorporirala i LGBTIQ tematika i mapirali modaliteti razmjene mladih kada je ova tema u pitanju.

Ključni nosilac: Ministarstvo sporta i mladih

Partneri: Omladinski servisi

Mjera 1.1.8. Mladi senzibilisaniji da uzmu aktivno učešće u promociji i zaštiti LGBTIQ prava

Opis mjere: Ova mjera podrazumijeva mapiranje mladih koji su zainteresovani da uzmu aktivno učešće u planiranim Paradama ponosa i pratećim sadržajima u zemljama regiona. Naime, iskustvo iz prakse pokazuje da su ovo efikasni načini da se utiče na oblikovanje i preispitivanje stavova mladih o brojnim temama, uključujući i LGBTIQ problematiku. Cilj je da do kraja 2028. godine najmanje 40 mladih dobije ovu priliku.

Ključni nosilac: Ministarstvo sporta i mladih

Partneri: Omladinski servisi

Mjera 1.1.9. Pokrenute inicijative za podsticaj i razvoj LGBTIQ turizma

Opis mjere: Cilj ove mjere je da se pripremi najmanje jedan plan valorizacije LGBTIQ turističkog potencijala i obezbijedi njegova primjena. Za potrebe pripreme ovog plana biće korišćeni i rezultati Analize tržišta i procjene potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta koju je pripremilo Ministarstvo

Ključni nosilac: Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera

Partneri: Nacionalna turistička organizacija

Operativni cilj	Indikator učinka	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja 2028. godine	Izvor podataka
Povećan nivo senzibilisanosti opšte populacije za potrebe i prava LGBTIQ populacije	Stepen zadovoljstva LGBTIQ osoba u Crnoj Gori kvalitetom života	0 (Nije rađeno istraživanje na ovu temu na reprezentativnom uzorku LGBTIQ populacije)	Najmanje 40% ispitanika/ca zadovoljno kvalitetom života u Crnoj Gori	Najmanje 60% ispitanika/ca zadovoljno kvalitetom života u Crnoj Gori	Istraživanje o kvalitetu života LGBTIQ populacije na reprezentativnom uzorku
	Smanjen broj predmeta u radu pred Institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda koji kao diskriminatorni osnov imaju pol, promjenu pola, rodni identitet, seksualnu orijentaciju i/ili interseksualne karakteristike za najmanje 30% u odnosu na 2023. godinu	15 (2023.godina)	13	10	Godišnji izvještaji o radu institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda
	Smanjen procenat građana/ki koji imaju negativan stav o LGBTIQ osobama za 10% u odnosu na 2022. godinu	43%	38%	33%	Izvještaj o obrascima i stepenu diskriminacije CEDEM-a, izrađen u partnerstvu sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda
Mjere	Indikatori rezultata	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost	Ciljana vrijednost indikatora do	Izvor podataka

			indikatora do 2026. godine	kraja 2028. godine	
1.1.1.Sprovedena analiza sadržaja užbenika i dopunskih nastavnih materijala u osnovnim i srednjim školama iz ugla tretiranja LGBTIQ tematike	Identifikovani i uklonjeni svi diskriminatorni sadržaji prema LGBTIQ osobama u udžbenicima i dopunskim nastavnim materijalima na nivou osnovnog i srednjeg obrazovanja	0	0	1	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
1.1.2.Unaprijeđen nivo znanja nastavnika/ca u osnovnim i srednjim školama o LGBTIQ pravima	Najmanje 10% nastavnika/ca u osnovnim i srednjim školama pohađalo akreditovanu obuku na temu LGBTIQ prava Povećan nivo znanja polaznika/ca obuke najmanje 40% 6 mjeseci nakon završetka obuke	0 0 (Do sada nijesu sprovedene akreditovane obuke na ovu temu)	5% 40%	10% 40%	Izveštaji o radu Zavoda za školstvo i Centra za stručno obrazovanje
1.1.3.Unaprijeđen nivo znanja stručnog kadra u osnovnim i srednjim školama o LGBTIQ problematici	Cjelokupan stručni kadar u osnovnim i srednjim školama prošao akreditovanu obuku na temu LGBTIQ prava Povećan nivo znanja polaznika/ca obuke najmanje 40% 6 mjeseci nakon obuke	0 0 (Do sada nijesu sprovedene akreditovane obuke na ovu temu)	80 40%	160 40%	Izveštaji o radu Zavoda za školstvo i Centra za stručno obrazovanje
1.1.4. Povećan nivo senzibilisanosti studenata/kinja Policijske akademije za LGBTIQ prava	Predmet Ljudska prava i etika obrađuje teme o pravima LGBTIQ osoba i govoru mržnje	0 (Licenciranim programom iz predmeta Ljudska prava i etika nijesu planirane teme koje se tiču LGBTIQ prava i govora mržnje)	0	U licencirani program Ljudska prava i etika inkorporirana tema LGBTIQ prava i govora mržnje teme	Veb stranica Policijske akademije
1.1.5.LGBTIQ osobe osnažene za sopstveni kulturni izražaj	Broj podržanih projekata u oblasti kulturno-umjetničkog	0 (2024.godina)	5	10	Izveštaj o radu Ministarstva kulture i medija

	stvaralaštva koji se tiču LGBTIQ prava				
1.1.6. Prevodi kapitalnih djela u oblasti queer istorije i kulture dostupni najširoj javnosti	Najmanje dva kapitalna djela u oblasti queer kulture prevedeni na crnogorski jezik	0	1	2	Izveštaj o radu i stanju u upravnim poslovima Ministarstva kulture i medija
1.1.7. Uspostavljen normativni okvir za saradnju sa zemljama iz regiona i EU na polju razmjene mladih, uključujući i tretiranje LGBTIQ problematike	Potpisana najmanje dva Sporazuma o saradnji sa zemljama iz okruženja i zemljama EU kojima se reguliše razmjena mladih i koji uključuju LGBT tematiku kao jedan od članova	0 (2024.godina)	1	2	Izveštaj o radu i stanju u upravnim poslovima Ministarstva sporta i mladih
1.1.8. Mladi senzibilisaniji da uzmu aktivno učešće u promociji i zaštiti LGBTIQ prava	Za najmanje 10 mladih ljudi pokriveni troškovi boravka za potrebe učešća na Paradama ponosa u zemljama regiona na godišnjem nivou	0 (2024.godina)	20	40	Izveštaj o radu i stanju u upravnim poslovima Ministarstva sporta i mladih
1.1.9. Pokrenute inicijative za podsticaj i razvoj LGBTIQ turizma	Izrađen najmanje jedan plan valorizacije LGBTIQ turističkog potencijala i započela njegova primjena	0	1	1	Izveštaj o radu Ministarstva turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera

Operativni cilj 1.2: Zaokružen pravni okvir u oblasti zaštite LGBTIQ prava i obezbijeđena njegova dosljedna primjena u praksi

Mjera 1.3.1: Obezbijeđene normativne pretpostavke za punu primjenu Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola

Opis mjere: Ova mjera podrazumijeva usklađivanje svih povezanih zakona i podzakonskih akata sa Zakonom o životnom partnerstvu lica istog pola kako bi se omogućila njegova potpuna primjena. Aktivnosti uključuju kreiranje plana za usklađivanje, pripremu i slanje izmjena zakona Skupštini Crne Gore, usvajanje potrebnih izmjena, usvajanje izmjena podzakonskih akata, te organizovanje godišnjih obuka za matične službe u lokalnim samoupravama o primjeni zakona i ljudskim pravima LGBTIQ osoba. Za potrebe sprovođenja ove mjere važno je upoznati se sa sadržajem publikacije koju je objavila NVO Kvir Montenegro, a koja nudi detaljan pregled usaglašenih akata i onih koji treba da budu usaglašeni, uz predlog kako bi normativne izmjene trebale da budu formulisane.⁶⁵

Ključni nosilac: Ministarstvo unutrašnjih poslova

Partneri: Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo finansija, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Uprava za ljudske resurse

Mjera 1.3.2: Usvojen predlog Zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije

Opis mjere: Ova mjera se odnosi na usvajanje predloga Zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije, koji će uskladiti antidiskriminacioni zakonski okvir sa savremenim konceptom ljudskih prava. Cilj je unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od diskriminacije.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava (uz ekspertsku podršku Savjeta Evrope)

Partneri: Skupština Crne Gore

Mjera 1.3.3: Usvojen predlog Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja

Opis mjere: Ova mjera uključuje usvajanje predloga Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja u Skupštini Crne Gore. Donošenje ovog pravnog akta će omogućiti transrodnim osobama da legalno promijene svoju oznaku pola i jedinstveni matični broj bez potrebe za sterilizacijom, te ukinuti nehumane prakse postupanja države prema transrodnim osobama osobama. Aktivnosti obuhvataju utvrđivanje predloga zakona i njegovo usvajanje od strane Skupštine Crne Gore.

Ključni nosilac: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (uz ekspertsku podršku Savjeta Evrope)

Partneri: Skupština Crne Gore

⁶⁵ Na marginama crnogorskog zakonodavstva: Zakon o životnom partnerstvu lica istog pola, Crnogorska LGBTIQ Asocijacija Kvir Montenegro, 2023.godina

Mjera 1.3.4. Obezbjedene normative pretpostavke za punu primjenu Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja

Opis mjere: Ova mjera obuhvata usklađivanje svih povezanih zakona i podzakonskih akata sa Zakonom o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja, po njegovom usvajanju, kako bi se omogućila njegova potpuna primjena. Aktivnosti uključuju kreiranje plana za usklađivanje, pripremu i slanje izmjena zakona Skupštini Crne Gore, usvajanje potrebnih izmjena, te organizovanje obuka za zaposlene u Područnim jedinicama MUP-a zadužene za lična stanja i isprave u lokalnim samoupravama.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinska prava

Partneri: Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo finansija, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Uprava za ljudske resurse

Operativni cilj	Indikator učinka	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja 2028. godine	Izvor podataka
Zaokružen pravni okvir u oblasti zaštite LGBTIQ prava i obezbijedena njegova dosljedna primjena u praksi	Postignuti stepen ostvarenja pravne jednakosti i zaštite ljudskih prava LGBTIQ osoba na ILGA Europe Rainbow mapi	48.21% (2024.godina)	63%	87%	Veb stranica ILGA Europe https://rainbowmap.ilga-europe.org
Mjere	Indikatori rezultata	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do 2028. godine	Izvor podataka
3.1. Obezbjedene normative pretpostavke za punu primjenu Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola	Usvojene izmjene i dopune svih potrebnih zakonskih i podzakonskih akata dostupne na veb stranici Vlade i Skupštine Crne Gore	Nijesu usvojene izmjene i dopune svih potrebnih zakonskih i podzakonskih akata	Usvojene izmjene i dopune svih potrebnih zakonskih i podzakonskih akata	Usvojene izmjene i dopune svih potrebnih zakonskih i podzakonskih akata	Službeni list Crne Gore Veb stranica Vlade Crne Gore
3.2. Usvojen predlog Zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije	Usvojeni predlog Zakona dostupan na veb stranici Skupštine Crne Gore	0	1	1	Službeni list Crne Gore
3.3. Usvojen predlog Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja	Usvojeni predlog Zakona dostupan na veb stranici Skupštine Crne Gore	0	1	1	Službeni list Crne Gore
3.4. Obezbjedene normative	Usvojene izmjene i dopune svih potrebnih	Nijesu usvojene izmjene i dopune svih potrebnih	Usvojene izmjene i dopune svih	Usvojene izmjene i dopune svih	Službeni list Crne Gore

pretpostavke za punu primjenu Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja	zakonskih i podzakonskih akata dostupne na veb stranici Vlade i Skupštine Crne Gore	zakonskih i podzakonskih akata	potrebnih zakonskih i podzakonskih akata	potrebnih zakonskih i podzakonskih akata	Veb stranica Vlade Crne Gore

Operativni cilj 1.3: Povećan stepen izricanja djelotvornih, proporcionalnih i odvraćajućih sankcija u slučajevima diskriminacije, nasilja i dugih oblika napada na LGBTIQ osobe

Mjera 1.3.1. Unaprijeđen nivo znanja državnih tužilaca/teljki i sudija/tkinja za prepoznavanje, procesuiranje i postupanje u predmetima motivisanim mržnjom prema LGBTIQ osobama

Opis mjere: Ova mjera se odnosi na nastavak obuka na ovu temu koje Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu sprovodi u kontinuitetu za tužioce/teljke i sudije/tkinje. Plan je da zaključno sa krajem 2028.godine 35% državnih tužilaca/teljki i 10% sudija/tkinja bude obučeno. Novina u mjerenju nivoa znanja je da će se uvesti testovi znanja prije početka obuke i neposredno po završetku obuke (tzv. pre i post testovi) što do sada nije bio slučaj kada je ova tema u pitanju.

Ključni nosilac: Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu

Partneri: Međunarodne i domaće partnerske organizacije

Mjera 1.3.2. Podstaknuta stručna diskusija o efektima izricanja kazne rada u javnom interesu u borbi za prava LGBTIQ osoba

Opis mjere: Zvanična statistika kada je u pitanju vrsta donijetih odluka o slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na pripadnike/ce LGBTIQ ukazuje da dominiraju novčane kazne, a da se u manjem broju slučajeva izriču opomene i zatvorske kazne. Ni u jednom od ovih slučajeva nije izrečena kazna rada u javnom interesu. Iskustva drugih zemalja ali i stavovi LGBTIQ zajednice ukazuju na moguće benefite ove kazne i za suzbijanje predrasuda prema LGBTIQ zajednici. Stoga je cilj ove mjere da se pokrene stručna debata o efektima izricanja kazne rada u javnom interesu na suzbijanje stereotipa i predrasuda prema LGBTIQ osobama. Imajući u vidu činjenicu da je Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu jedina institucija u Crnoj Gori čija je isključiva nadležnost edukacija sudija i državnih tužilaca, namjera je da se daju smjernice predavačima/cama da u agende obuka koje se tiču LGBTIQ prava uvrste i ovu temu. Takođe, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava će inicirati savjetovanje sa sudijama/tkinjama i tužiocima/ama kada je u pitanju kaznena politika u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na pripadnike/ce LGBTIQ zajednice koje će obuhvatiti i ovu temu.

Ključni nosilac: Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu

Partneri: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Mjera 1.3.3. Obezbijeđene normativne i tehničke pretpostavke za upostavljanje jedinstvene elektronske baze podataka o svim slučajevima diskriminacije po svim osnovama, uključujući i rod

Opis mjere: Još uvijek ne postoji objedinjena evidencija o svim slučajevima diskriminacije po svim osnovama, uključujući i rod, iako je još 2014. godine usvojen Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja posebne evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije. Pokušaj da se ova evidencija uspostavi bilježi nacionalna Strategija rodne ravnopravnosti za period 2021.-2025., koji je rezultirao izradom radne verzije analize o primjeni ovog Pravilnika. Kao što je već navedeno u poglavlju II Strategije, ova analiza je trebala da posluži kao osnov radnoj grupi za izradu novog Pravilnika, ali aktivnost još uvijek nije realizovana i nije izvjesno da će biti realizovana do isteka vremena predviđenog za važenje ove Strategije. Imajući u vidu važnost ove mjere za dobijanje sveobuhvatnih i pouzdanih podataka o slučajevima diskriminacije koji će poslužiti kao osnov za planiranje daljih mjera i na polju zaštite LGBTIQ prava, njena realizacija je predviđena i u ovoj Strategiji, uz napomenu da će fokus biti na svim osnovama diskriminacije, a ne samo na polu i rodu, kako je bilo zamišljeno Strategijom rodne ravnopravnosti. Izmjene Pravilnika na temelju rezultata analize, obezbjeđivanje tehničkih pretpostavki za vođenje jedinstvene elektronske baze podataka i priprema uputstva za zaposlene u sudovima, državnim tužilaštvima, organima za prekršaje, organima uprave nadležnim za policijske poslove i inspekcijских organima vezano za njeno korišćenje su tri ključne aktivnosti koje je neophodno realizovati u narednom petogodišnjem periodu.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda

Operativni cilj	Indikator učinka	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do 2028. godine	Izvor podataka
Povećan stepen izricanja djelotvornih, proporcionalnih i odvraćajućih sankcija u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada nad LGBTIQ osobama	Povećan procenat slučajeva u kojima su prekršaji procesuirani u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije za 10% u odnosu na 2023.godinu	0.09% (2023.godina)	5%	10%	Godišnji izvještaj Višeg suda za prekršaje o predmetima po procesuiranim slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na pripadnike/ce LGBT populacije u radu Sudova za prekršaje
	Povećan broj osuđujućih presuda u slučajevima koji su kategorisani kao krivično djelo po osnovu čl.443 Krivičnog zakonika a koji kao osnov imaju seksualnu orijentaciju i rodni identitet	1 (zaključno sa 2023.godinom)	3	5	Godišnji Izvještaj o radu Sudskog savjeta i ukupnom stanju u sudstvu

Mjere	Indikatori rezultata	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do 2028. godine	Izvor podataka
1.3.1. Unaprijeđen nivo znanja državnih tužilaca/teljki i sudija/tkinja za prepoznavanje, procesuiranje i postupanje u predmetima motivisanim mržnjom prema LGBTIQ osobama	Povećan nivo znanja učesnika/ca obuke za najmanje 40% u odnosu na znanje prije obuke Povećan broj obučениh tužilaca/teljki za procesuiranje zločina iz mržnje prema LGBTIQ osobama Povećan broj obučениh sudija/tkinja za postupanje u predmetima motivisanim mržnjom prema LGBTIQ osobama	0% Do sada nije primjenjivan metod pre i post upitnika o procjeni nivoa znanja kada su ove obuke u pitanju 0 (2024 god.) 0 (2024 god.)	40% 15 15	40% 30 30	Rezultati testa o procjeni znanja na ovu temu prije i neposredno nakon obuke, obrađeni od strane Centra za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu (COSDT) Godišnji izvještaj o radu COSDT-a
1.3.2. Podstaknuta stručna diskusija o efektima izricanja kazne rada u javnom interesu u borbi za prava LGBTIQ osoba	U agende obuka COSDT-a koje se tiču LGBTIQ prava uvrštena tema izricanja kazne rada u javnom interesu u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTIQ osobe	Agende postojećih obuka ne uključuju ovu temu	Agende svih obuka sadrže temu izricanja kazne rada u javnom interesu	Agende svih realizovanih obuka sadrže temu izricanja kazne rada u javnom interesu	Godišnji izvještaj o radu COSDT-a
1.3.3. Obezbijedene normativne i tehničke pretpostavke za upostavljanje jedinstvene elektronske baze podataka o svim slučajevima diskriminacije po svim osnovama, uključujući i rod	Elektronska baza podataka o slučajevima diskriminacije funkcionalna i dostupna svim organima koji su obavezani na izvještavanje o predmetima sa elementima	Ne postoji jedinstvena elektronska baza podataka	Ne postoji jedinstvena elektronska baza podataka	Uspostavljena jedinstvena elektronska baza podataka	Godišnji izvještaj o radu i stanju u upravnim oblastima Ministarstva ljudskih i manjinskih prava

	diskriminacije shodno izmijenjenom Pravilniku o načinu vođenja posebne evidencije o prijavljenim slučajevima diskriminacije				

Operativni cilj 1.4.: Napravljene konkretni pomoci na polju afirmacije LGBTIQ prava i rodno inkuzivnog jezika unutar sistema javne uprave

Mjera 1.4.1. Pripremljene smjernice za afirmaciju LGBTIQ prava unutar sistema javne uprave

Opis mjere: Ova mjera podrazumijeva kreiranje detaljnih smjernica koje će pomoći u afirmaciji i zaštiti prava LGBTIQ osoba unutar javne uprave. Smjernice će sadržati informacije o važnosti poštovanja LGBTIQ prava i kako ih primjenjivati u svakodnevnom radu državnih službenika/ca, te kako na adekvatan način pružiti LGBTIQ osobama informacije o njihovim pravima u online i offline komunikaciji nadležnih insitucija. Cilj je osigurati da svi segmenti javne uprave imaju pristup ovim informacijama i da su svjesni svojih obaveza prema LGBTIQ zajednici.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Biro za odnose s javnošću Vlade Crne Gore

Mjera 1.2.2: Povećan nivo sezibilisanosti visoko rukovodnog kadra u državnim institucijama o LGBT pravima

Opis mjere: Cilj ove mjere je edukovati najmanje 50% rukovodnog kadra u državnim institucijama o LGBTIQ pravima kako bi bili senzibilniji na specifične potrebe i probleme sa kojima se susrijeću LGBTIQ osobe. Prema zvaničnim informacijama Uprave za ljudske resurse, njih je ukupno 152. Obuka će obuhvatiti i upotrebu rodno inkluzivnog jezika. Bilo bi poželjno prethodno akreditovati ovaj program, po uzoru na slične akreditovane programe kao što je Program obrazovanja za sticanje ključnih vještina iz oblasti rodne ravnopravnosti.

Ključni nosilac: Uprava za ljudske resurse

Partneri: Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Mjera 1.2.3: Unaprijeđen nivo otvorenosti nadležnih državnih institucija za komunikaciju o LGBTIQ pravima

Opis mjere: Ova mjera ima za cilj unaprijediti komunikaciju između državnih institucija i LGBTIQ zajednice. Organizovanjem događaja kao što su „Žive biblioteke“ bar dva puta u toku trajanja Strategije, gdje LGBTIQ osobe mogu direktno razgovarati sa državnim službenicima/cama i namještenicima/ama, te Dana otvorenih vrata za zainteresovane građane/ke i LGBTIQ osobe, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava pokazuje spremnost da osluškuje potrebe ove zajednice ali i da aktivno radi na građenju povjerenja između LGBTIQ zajednice i državne uprave.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Partneri: NVO koje se bave ljudskim pravima LGBTIQ osoba

Mjera 1.2.4: Unaprijeđena funkcionalnost Mreže kontakt osoba za LGBTIQ prava u lokalnim samoupravama

Opis mjere: Ova mjera ima za cilj da se uspostavi funkcionalna Mreža sa jasno definisanim pravilima rada ali i vizijom daljeg razvoja. Stoga je plan da bude pripremljen pravilnik o radu ali i da se kroz obuku članova/ica pripremi strateški plan rada Mreže za naredni trogodišnji period. Na ovaj način će se doprinijeti i njenoj održivosti. Mreža će takođe igrati aktivnu ulogu u podsticanju lokalnih samouprava da usvoje akcione planove koji se tiču poboljšanja kvaliteta života LGBTIQ osobama i koji počivaju na mjerljivim pokazateljima uspjeha, jasno definisanim nosiocima odgovornosti i potrebnim finansijskim resursima.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Zajednica opština

Mjera 1.2.5: Povećan nivo zainteresovanosti državnih institucija i lokalnih samouprava za učešće u inicijativama koje promovišu LGBTIQ prava

Opis mjere: Ova mjera je usmjerena na jačanje međunarodne saradnje i angažmana Crne Gore i njenih lokalnih samouprava u cilju razmjene doprih praksi i obezbjeđivanja podrške u implementaciji javnih politika koje se tiču LGBTIQ ljudskih prava. Primjera radi, Crna Gora je 2016.godine pristupila Globalnom fondu za jednakost (eng. Global Equality Fund) osnovanom od strane Vlade Sjedinjenih Američkih Država u cilju pružanja resursa i diplomatske podrške organizacijama građanskog društva i borcima/kinjama za ljudska prava LGBTIQ osoba. Kroz ovaj fond se obezbjeđuju mali grantovi, jačanje kapaciteta i tehnička podrška ali i hitna zaštita u slučaju postojanja fizičke prijetnje i ozbiljnog uznemiravanja organizacijama građanskog društva i LGBTIQ aktivistima/kinjama. Iako formalno članica, Crna Gora nije imala aktivno učešće u ovoj inicijativi u toku mandata ove Vlade. Stoga je potrebno preduzeti konkretne korake u cilju zauzimanja aktivne uloge u radu ove inicijative, ali i informisanju organizacija građanskog društva i aktivista/kinja za LGBTIQ prava o mogućnostima koje ovaj Fond pruža.

Sa druge strane, za sada su svega četiri opštine postale članice globalne mreže Rainbow gradova čije članstvo košta između 1000 i 1500 eura zavisno od broja stanovnika opštine koja je član. Namjera je da se uz podršku gore pomenute Mreže kontakt osoba opštine podstaknu da se priključe ovoj globalnoj inicijativi i tako nađu u društvu gradova kao što su Barselona, Amsterdam, Beč, Pariz, Oslo i td.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Zajednica opština

Operativni cilj	Indikator učinka	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do 2028. godine	Izvor podataka
1.4.Napravljeni konkretni pomoci na polju afirmacije LGBTIQ prava i rodno inkluzivnog jezika unutar sistema javne uprave	Stepen zadovoljstva LGBTIQ osoba senzibilisanošću državnih službenika/ca i namještenika/ca za LGBTIQ prava	Do sada nije rađeno istraživanje među pripadnicima/ama LGBTIQ osoba na ovu temu	Najmanje 40% inspitnika/ca zadovoljno senzibilisanošću javne uprave za LGBTIQ prava	Najmanje 60% inspitnika/ca zadovoljno senzibilisanošću javne uprave za LGBTIQ prava	Istraživanje o kvalitetu života LGBTIQ populacije na reprezentativnom uzorku
Mjere	Indikatori rezultata	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do 2028. godine	Izvor podataka
1.4.1.Pripremljene smjernice za internu i eksternu komunikaciju o LGBTIQ pravima za zaposlene u državnoj upravi	Šefovi Biroa za odnose sa javnošću Vlade i PR službi ministarstava Crne Gore upoznati sa sadržajem smjernica	0 (Ne postoje smjernice)	1	1	Već stranica Vlade Crne Gore
1.4.2.Povećan nivo sezibilisanosti visoko rukovodnog kadra u ministarstvima i drugim organima uprave o LGBTIQ pravima	Najmanje 50% visoko rukovodnog kadra pohađalo akreditovanu obuku o LGBT pravima i upotrebi rodno-inkluzivnog jezika u internoj i eksternoj komunikaciji	0 (2024.godina)	40	76	Izveštaj o radu Uprave za ljudske resurse
1.4.3.Unaprijeđen nivo otvorenosti nadležnih državnih institucija za komunikaciju o LGBTIQ pravima	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava iniciralo i organizovalo prvi događaj za zaposlene državne službenike/ce i namještenike/ce	0 (Nije organizovan ovakav događaj)	1	2	Izveštaj Ministarstva ljudskih i

	pod nazivom „Žive biblioteke“ Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava uvelo Dane otvorenih vrata za građane/ke i LGBT osobe na temu LGBTIQ prava	0 (Do sada nijesu organizovani Dani otvorenih vrata)	1	2	manjinskih prava o radu i stanju u upravnim oblastima
1.4.4. Unaprijeđena funkcionalnost Mreže kontakt osoba za LGBTIQ prava u lokalnim samoupravama	Usvojen Pravilnik o radu Mreže i strateški plan rada Mreže za period 2024-2027 Broj opština koje su usvojile akcione planove koji tretiraju LGBTIQ prava na inicijativu Mreže	0 (Ne postoje pravilnik i plan rada Mreže) 4 (2024)	1 8	1 12	Izveštaj Ministarstva ljudskih i manjinskih prava o radu i stanju u upravnim oblastima
1.4.5. Povećan nivo zainteresovanosti državnih institucija i lokalnih samouprava za učešće u inicijativama koje promovišu i štite LGBTIQ prava	Crna Gora obnovila članstvo u Fondu za globalnu jednakost (eng. Global Equality Fond) Povećan broj lokalnih samouprava koje su postale članice Rainbow cities mreže u odnosu na 2024. godinu	Crna Gora nije aktivna članica Fonda za globalnu jednakost 2 (2024. godina)	Crna Gora aktivno učestvuje u radu Fonda za globalnu jednakost 4	Crna Gora aktivno učestvuje u radu Fonda za globalnu jednakost 6	Izveštaj Ministarstva ljudskih i manjinskih prava o radu i stanju u upravnim oblastima Veb stranica Rainbow cities mreže

Operativni cilj 2.1: Unaprijeđen kvalitet i antidiskriminatorni karakter zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe

Mjera 2.1.1. Obezbijeđeno trajno sistemsko rješenje u pogledu pristupa hormonskoj terapiji za transrodne žene

Opis mjere: Ova mjera je fokusirana na rješavanje višegodišnjeg problema nestašice hormonske terapije estradiolom za transrodne žene na koju u kontinuitetu ukazuju iz institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i NVO sektora. Stoga je cilj da se pronađe trajno sistemsko rješenje koje će omogućiti nesmetanu zdravstvenu zaštitu u vezi sa rodnim prilagođavanjem. Ovo zahtjeva koordinisanu akciju Ministarstva zdravlja i Fonda za zdravstveno osiguranje, u partnerstvu sa ZU Apotekama Crne Gore Montefarm, imajući u vidu da, iako definisana i prethodnom Strategijom za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba za period 2019.-2023., ova mjera do sada nije realizovana.

Nadležne institucije: Ministarstvo zdravlja

Partneri: Fond za zdravstveno osiguranje i ZU Apoteke Crne Gore Montefarm

Mjera 2.1.2. Ljekari/ke specijalisti/kinje senzibilisaniji/e za pružanje zdravstvene zaštite za transrodne i interseksualne osobe

Opis mjere: Prema zvaničnim informacijama dostavljenim od strane Ministarstva zdravlja, ljekari/ke specijalisti/kinje nijesu prošli obuku za pružanje zdravstvene zaštite za transrodne osobe. Izuzetak predstavljaju doktori/ke specijalisti/kinje za hormonsku terapiju, endokrinolozi/škinje, koji kroz specijalizaciju od četiri godine stiču znanje iz oblasti hormonske terapije. Obuke, interaktivnog i praktičnog tipa, će biti sprovedene od strane konsultanata/kinja koje će angažovati Ministarstvo zdravlja do postizanja obuhvata od najmanje 10% obučanih ljekara/ki specijalista/kinja. Mjerenje efekata obuke u pogledu nivoa znanja će počivati na tzv.pre i post testovima mjerenja nivoa znanja polaznika/ca prije, neposredno nakon završetka obuke i šest mjeseci nakon njenog završetka.

Nadležne institucije: Zdravstvene ustanove sekundarnog i tercijalnog nivoa

Partneri: Ministarstvo zdravlja

Mjera 2.1.3. Medicinski/e radnici/e senzibilisaniji/e za pružanje zdravstvene zaštite za transrodne i interseksualne osobe

Opis mjere: Prema zvaničnim informacijama dostavljenim od strane Ministarstva zdravlja, medicinski/e radnici/e takođe nijesu prošli obuku za pružanje zdravstvene zaštite za transrodne i interseksualne osobe. Obuke, interaktivnog i praktičnog tipa, će biti sprovedene od strane konsultanata/kinja angažovanih od strane Ministarstva zdravlja do postizanja obuhvata od najmanje 5% obučanih medicinskih radnika/ca. Mjerenje efekata obuke u pogledu nivoa znanja će počivati na tzv.pre i post testovima mjerenja nivoa znanja polaznika/ca prije, neposredno nakon završetka obuke i šest mjeseci nakon njenog završetka.

Nadležne institucije: Zdravstvene ustanove sekundarnog i tercijalnog nivoa

Partneri: Ministarstvo zdravlja

Mjera 2.1.4. Pokrenuta stručna debata o pitanju zabrane hirurških intervencija korekcije pola kod interpolnih osoba

Opis mjere: Kao što je navedeno u analizi stanja, u Strategiji jednakosti LGBTIQ osoba Evropske komisije za period 2020.-2025.godine navodi se da nevitale operacije i medicinske intervencije nad interseksualnom djecom i adolescentima/kinjama bez njihovog ličnog i potpuno informisanog pristanka mogu ostaviti ozbiljne fizičke i posljedice po njihovo mentalno zdravlje.⁶⁶ Štaviše, Evropska komisija podstiče razmjenu iskustava između zemalja članica u cilju zabrane ove prakse. Imajući u vidu trenutni status Crne Gore u procesu pristupanja Evropskoj uniji, ovo pitanje treba biti predmet diskusije u okviru radne grupe koja će biti formirana u narednom periodu u cilju izrade Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenoj zaštiti. S tim u vezi, potrebno je uključiti predstavnika/cu Ministarstva ljudskih i manjinskih prava u ovu radnu grupu.

Nadležne institucije: Ministarstvo zdravlja

Partneri: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Mjera 2.1.5. Definisane i implementirane konkretne mjere za unaprjeđenje mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba, utemeljene na detaljnoj analizi stanja

Opis mjere: Prethodna Strategija zaštite i unaprjeđenja mentalnog zdravlja za period 2019.-2023. nije posebno analizirala izazove mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba. Stoga nova Strategija koja će se odnositi na naredni četvorogodišnji period predstavlja jedinstvenu priliku da se u analizi stanja fokus stavi i na ovu problematiku, pritom vodeći računa i o značajnim disparitetima kvaliteta mentalnog zdravlja LGBTQ žena u odnosu na opštu populaciju. Rezultat ove analize treba da budu definisane konkretne mjere za unaprjeđenje mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba koje će biti implementirane tokom trajanja Strategije. Stoga je važno uključiti predstavnika/cu Ministarstva ljudskih i manjinskih prava u radnu grupu koja će biti zadužena za pripremu ovog dokumenta.

Nadležne institucije: Ministarstvo zdravlja

Partneri: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Mjera 2.1.6. Identifikovana moguća rješenja u cilju pravnog regulisanja zabrane konverzije terapije u Crnoj Gori

Opis mjere: Ova mjera podrazumijeva sprovođenje komparativne analize modaliteta regulisanja zabrane konverzije terapije kako bi se identifikovalo optimalno rješenje za crnogorski kontekst. Za ove potrebe biće korišćena i studija o zabrani ove terapije u zemljama članicama EU koja je objavljena od strane Evropskog parlamenta 2023.godine. Kao što je navedeno u analizi stanja, Evropski parlament je 2018.godine je pozvao zemlje članice EU da zabrane ove prakse, dok je Evropska komisija u svojoj Strategiji

⁶⁶ Unija jednakosti: LGBTIQ Strategija jednakosti za period 2021.-2025., Evropska komisija, COM(2020) 698 final, str.13, dostupna [ovdje](#)

jednakosti LGBTIQ osoba za period 2020.-2025.godine ukazala na ozbiljne štetne posljedice ove terapije na njihovo fizičko i mentalno zdravlje i naglasila svoju namjeru da podstakne razmjenu dobrih praksi među zemljama članicama EU u cilju njene zabrane. Analiza, sa preporukama, će biti pripremljena od strane zaposlenih u Ministarstvu zdravlja. Rezultati analize biće predmet konsultacija sa stručnom javnošću i pripadnicima/ama LGBTIQ zajednice kako bi se pristupilo pronalaženju optimalnog rješenja i preduzimanju konkretnih koraka u cilju obezbjeđenja njegove primjene u praksi.

Nadležne institucije: Ministarstvo zdravlja

Partneri: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Operativni cilj	Indikator učinka	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja 2028. godine	Izvor podataka
2.1.Unaprijeđen kvalitet i antidiskriminatorni karakter zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe	Stepen zadovoljstva LGBTIQ osoba kvalitetom zdravstvene zaštite	Ne postoji istraživanje na reprezentativnom uzorku na ovu temu	Najmanje 40% ispitanika/ca iz uzorka zadovoljno kvalitetom zdravstvene zaštite	Najmanje 60% ispitanika/ca iz uzorka zadovoljno kvalitetom zdravstvene zaštite	Istraživanje o kvalitetu života LGBTIQ populacije na reprezentativnom uzorku
Mjere	Indikator rezultata	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja 2028. godine	Izvor podataka
2.1.1.Obezbijeđeno trajno sistemsko rješenje u pogledu pristupa hormonskoj terapiji za transrodne žene	Hormonska terapija na raspolaganju transrodnim ženama u zdravstvenim ustanovama u svim gradovima	Hormonska terapija trenutno dostupna samo u KCCG i to ne u kontinuitetu	Hormonska terapija kontinuirano dostupna u Domovima zdravlja u svim crnogorskim gradovima	Hormonska terapija kontinuirano dostupna u Domovima zdravlja u svim crnogorskim gradovima	Godišnji izvještaj o radu i stanju u upravnim oblastima Ministarstva zdravlja
2.1.2.Ljekari/ke specijalisti/kinje senzibilisani/e za pružanje zdravstvene zaštite za transrodne i interseksualne osobe	Najmanje 10% ljekara/ki specijalista/kinja obučeno za rad sa transrodnim i interseksualnim osobama Povećan nivo znanja učesnika/ca obuke 6 mjeseci nakon obuke najmanje 40% u odnosu na znanje prije obuke	0 0 Do sada nije primjenjivan metod pre i post upitnika o nivou znanja	5% (50) 40%	10% (117) 40%	Godišnji izvještaj o radu i stanju u upravnim oblastima Ministarstva zdravlja Rezultati testa o procjeni nivoa znanja prije, neposredno nakon obuke i šest mjeseci po završetku obuke

2.1.3. Medicinski/e radnici/e senzibilisani/e za rad sa LGBTIQ osobama	Najmanje 5% medicinskih radnika/ca obučeno za rad sa LGBTIQ osobama Povećan nivo znanja učesnika/ca obuke 6 mjeseci nakon obuke najmanje 40% u odnosu na znanje prije obuke	0 0 Do sada nije primjenjivan metod pre i post upitnika o nivou znanja	2.5% (157) 40%	5% (314) 40%	Godišnji izvještaj o radu i stanju u upravnim oblastima Ministarstva zdravlja Rezultati testa o procjeni znanja prije, neposredno nakon obuke i šest mjeseci po završetku obuke
2.1.4. Pokrenuta stručna debata o pitanju zabrane hirurških intervencija korekcije pola kod interpolnih osoba	Predstavnik/ca Ministarstva ljudskih i manjinskih prava uključen/a u radnu grupu za izradu nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenoj zaštiti	0 (Nije formirana radna grupa)	Pitanje zabrane hirurških intervencija korekcije pola kod interpolnih osoba bilo predmet diskusije u okviru radne grupe	Pitanje zabrane hirurških intervencija korekcije pola kod interpolnih osoba bilo predmet diskusije u okviru radne grupe	Zapisnici sa sastanaka radne grupe formirane od strane Ministarstva zdravlja
2.1.5. Definisane i implementirane konkretne mjere za unaprjeđenje mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba, utemeljene na detaljnoj analizi stanja	Strategijom zaštite i unaprjeđenja mentalnog zdravlja za period 2024.-2028. definisane i implementirane konkretne mjere za unaprjeđenje mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba u Crnoj Gori, uključujući i pokretanje prve SOS linije za prevenciju suicida	Još uvijek nije usvojena nova Strategija	Implementira mo najmanje 40% mjera koje se tiču mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba definisanih novom Strategijom	Implementiran o najmanje 80% mjera koje se tiču mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba, uključujući i pokretanje prve SOS linije za prevenciju suicida	Strategija zaštite i unaprjeđenja mentalnog zdravlja za period 2024.-2028.
2.1.6. Identifikovana moguća rješenja u cilju pravnog regulisanja zabrane konverzione terapije u Crnoj Gori	Sprovedena analiza o razmjerama konverzione terapije u Crnoj Gori i uporednoj praksi u pogledu regulisanja njene zabrane Predloženi modaliteti u cilju njene zabrane u Crnoj Gori	Ne postoji analiza niti predlog rješenja o optimalnom modelu pravnog regulisana zabrane konverzacione terapije u Crnoj Gori	Pripremljen predlog mogućih rješenja u cilju pravnog regulisanja zabrane konverzione terapije u Crnoj Gori	Identifikovano optimalno rješenje u cilju zabrane konverzione terapije u Crnoj Gori	Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima Ministarstva zdravlja

Operativni cilj 2.2.: Poboljšana dostupnost i kvalitet usluga socijalne zaštite za LGBTIQ osobe

Mjera 2.2.1. Obezbjedene normativne pretpostavke za pružanje doprinosa održivosti licenciranih usluga socijalne zaštite namijenjenih LGBTIQ zajednici

Opis mjere: Član 157 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti predviđa da kriterijume i mjerila za utvrđivanje cijene usluge socijalne i dječje zaštite koju obezbeđuje država propisuje nadležni organ uprave, a da nadležni organ opštine propisuje ove kriterijume i mjerila u slučaju da se usluga finansira iz budžeta opštine. Ipak, još uvijek nije utvrđena metodologija za izračunavanje cijena usluga iz oblasti socijalne i dječje zaštite, a prema zvaničnim informacijama Ministarstva rada i socijalnog staranja procedure za izradu su u toku. Sa druge strane, jedini licencirani pružalac usluga socijalne zaštite koje su namijenjene i LGBTIQ osobama sredstva za svoje funkcionisanje u ovom domenu obezbeđuje dominantno kroz projekte finansirane od strane EU.

Ključni nosilac: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Partneri: Centri za socijalni rad, licencirani pružaoci usluga socijalne zaštite

Mjera 2.2.2. Poboljšana vidljivost dostupnih licenciranih usluga socijalne zaštite među LGBTIQ zajednicom

Opis mjere: Registar pružalaca licenciranih usluga socijalne zaštite nije moguće naći ulaskom na veb stranicu Ministarstva rada i socijalnog staranja, već je neophodno sprovesti dodatnu pretragu koja iziskuje određeno vrijeme. Stoga je cilj ove mjere da se zavisno od tehničkih mogućnosti u odjeljku na veb stranici pod nazivom „Komunikacija sa građanima“ ili u nekom drugom dijelu stranice do kojeg se dolazi jednim klikom učine vidljivim informacije o pružiocima licenciranih usluga socijalne zaštite koje mogu koristiti i LGBTIQ osobe. Cilj ove mjere je da još najmanje dva pružaoca usluga socijalne zaštite dobiju licencu za rad koji obuhvata i LGBTIQ osobe do isteka roka važenja Strategije.

Ključni nosilac: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Partneri u realizaciji: Nijesu potrebni

Mjera 2.2.3. Obezbijedena stručna podrška pružiocima usluga zainteresovanim za licenciranje usluga socijalne zaštite namijenjene i LGBTIQ zajednici

Opis mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja je do sada pružalo informacije o postupku licenciranja usluga socijalne zaštite zainteresovanim stranama, ali bi zarad efikasnosti procesa bilo poželjno da se imenuje osoba koja će biti stalno dostupna za upite vezane za procedure. Kontakt podaci (ime i prezime, broj telefona i e-mail adresa) trebaju biti lako dostupni na veb stranici Ministarstva rada i socijalnog staranja i to u okviru gore pomenutog odjeljka u okviru mjere 2.2.2.

Ključni nosilac: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Partneri: Nijesu potrebni

Mjera 2.2.4. Unaprijeđeni kapaciteti stručnih radnika/ca za rad sa LGBTIQ osobama

Opis mjere: Zavod za socijalnu i dječju zaštitu u kontinuitetu sprovodi akreditovanu obuku na temu „[Unapređenje kapaciteta stručnih radnika/ca za rad sa LGBTIQ osobama](#)“. U pitanju je dvodnevna obuka koja osim teorijskog dijela sadrži i interaktivne radionice tokom kojih se podstiču i vježbaju vještine aktivnog slušanja, refleksije, empatije i nenasilne komunikacije. Na obuci se praktikuju i interaktivne vježbe koje se, između ostalog, odnose i na rješavanje problemskih situacija, podizanje samopoštovanja i asertivnosti žrtava i td. Cilj mjere je da najmanje 30% stručnih radnika/ca bude obuhvaćeno ovom obukom zaključno sa krajem 2028.godine. Važno je naglasiti da akreditacija za ovu obuku ističe 2.jula 2024.godine te da je zahtjev za reakreditaciju potrebno podnijeti u najkraćem mogućem roku.

Ključni nosilac: Zavod za socijalnu i dječju zaštitu

Partneri: Autor akreditovanog programa obuke

Mjera 2.2.5. Unaprijeđeni kapaciteti stručnih radnika/ca za rad sa roditeljima i starateljima LGBTIQ osoba

Opis mjere: Akreditovana obuka na temu „[Jačanje kapaciteta i vještina stručnih radnika/ca i stručnih saradnika/ca u oblasti socijalne i dječje zaštite za rad sa roditeljima i/ili starateljima LGBTIQ osoba i rad sa roditeljima i/ili starateljima koji/e su LGBTIQ osobe](#)“ nalazi se u katalogu akreditovanih programa obuke Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu. Cilj ove obuke je da, između ostalog, doprinese boljem razumijevanju složenosti izazova sa kojima se suočavaju LGBTIQ djeca i njihovi roditelji/staratelji. Ipak, do sada nije bila na listi prioriteta stručnih radnika/ca kada je u pitanju stručno usavršavanje te Zavod nije organizovao obuke na ovu temu. Stoga je cilj ove mjere da najmanje 5% stručnih radnika/ca bude obučeno zaključno sa krajem 2028.godine.

Ključni nosilac: Zavod za socijalnu i dječju zaštitu

Partneri: Autor akreditovane programa obuke na ovu temu

2.2.6. Identikovane potrebe stručnih radnika/ca za usvajanjem dodatnih specifičnih znanja neophodnih za rad sa LGBTIQ osobama

Opis mjere: Osim opšteg javnog poziva na veb stranici Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu na koji se mogu prijaviti svi koji žele da akredituju program obuke bez obzira na temu (NVO, profesionalci i sl.) i koji je stalno otvoren, postoji mogućnost objavljivanja javnog poziva sa definisanom specifičnom temom koji je vremenski ograničen. Ova mjera ima za cilj da kroz proaktivan pristup Zavoda mapira specifične potrebe stručnih radnika/ca kada je LGBTIQ tematika u pitanju i da objavi odgovarajući poziv. Mapiranje će se sprovoditi kroz organizovanje fokus grupa u kojima će učestvovati najmanje 40 stručnih radnika/ca što okvirno predstavlja 5% ukupnog broja. Nakon toga će uslijediti objavljivanje javnog poziva za akreditaciju najmanje jednog specifičnog programa obuke u cilju njegove akreditacije i sprovođenja zaključno sa krajem 2028.godine.

Ključni nosilac: Zavod za socijalnu i dječju zaštitu

Partneri: Centri za socijalni rad

Mjera 2.2.7. Povećan nivo informisanosti roditelja LGBTIQ osoba o dostupnim uslugama socijalne zaštite

Opis mjere: Kao što je navedeno u analizi stanja, do sada se Centrima za socijalni rad nije obratila nijedna porodica, odnosno roditelji čija su djeca pripadnici/e LGBTIQ zajednice. S tim u vezi, potrebno je približiti dostupne usluge socijalne zaštite roditeljima i starateljima kroz usluge savjetovanja od strane licenciranih pružalaca usluga. U cilju zauzimanja proaktivnog pristupa, Ministarstvo će informisati najširu javnost o info danima i pozvati zainteresovane roditelje/staratelje da posjete licencirane pružaoce usluga. Informacija sa adresama i kontaktima licenciranih pružalaca usluga, biće dostupna na veb stranici Ministarstva kao i putem sredstava javnog informisanja. Info dani će se organizovati jednom godišnje.

Ključni nosilac: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Partneri: Licencirani pružaoци usluga savjetovanja

Mjera 2.2.8. Obezbijedena finansijska podrška za osnivanje centara za pružanje usluga socijalne zaštite LGBTIQ osobama u sjevernom i južnom regionu, uz jasno definisane kriterijume

Opis mjere: Shodno javnom dostupnim informacijama, u ovom trenutku ne postoji nijedan licencirani ili pak nelicencirani pružalac usluga socijalne zaštite LGBTIQ osobama u sjevernom i južnom regionu. Svi servisi podrške su fokusirani na Glavni grad Podgorica i na ovaj problem ukazuju pripadnici/e LGBTIQ zajednice u istraživanjima sprovedenim od strane NVO ali i u upitniku koji su popunjavali za potrebe mapiranja njihovih potreba u inicijalnoj fazi izrade ovog dokumenta. Stoga je cilj ove mjere da se kroz dijalog između Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, Zajednice opština i jedinica lokalne samouprave nađe optimalno rješenje za osnivanje centara/savjetovaništa za pružanje usluga u oblasti socijalne zaštite LGBTIQ osobama u dva grada- jednom lociranom u sjevernom regionu i drugom na jugu.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Zajednica opština i lokalne samouprave

Operativni cilj	Indikator učinka	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja 2028. godine	Izvor podataka
2.2. Poboљšana dostupnost i kvalitet usluga socijalne zaštite za LGBTIQ osobe	Stepen zadovoljstva LGBTIQ osoba uslugama socijalne zaštite	Ne postoji istraživanje na reprezentativnom uzorku na ovu temu	Najmanje 40% ispitanika/ca iz uzorka zadovoljno uslugama socijalne zaštite	Najmanje 60% ispitanika/ca iz uzorka zadovoljno uslugama socijalne zaštite	Istraživanje o kvalitetu života LGBTIQ populacije na reprezentativnom uzorku
Mjere:	Indikator rezultata	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do	Izvor podataka

				kraja 2028. godine	
2.2.1 Obezbeđene normativne pretpostavke za pružanje doprinosa održivosti licenciranih usluga socijalne zaštite namijenjenih LGBTIQ zajednici	Metodologija za izračunavanje cijene koštanja licenciranih usluga socijalne i dječje zaštite usvojena i primjenjuje se u praksi	Nije usvojena metodologija	Postupak izrade metodologije u toku	Metodologija usvojena i primjenjuje se u praksi	Izveštaj o radu Ministarstva rada i socijalnog staranja
2.2.2.Poboljšana vidljivost dostupnih licenciranih usluga socijalne zaštite među LGBTIQ zajednicom	Povećan broj LGBTIQ osoba koje koriste dostupne licencirane usluge socijalne zaštite za najmanje 20% u odnosu na 2023.godinu	1572 (2023.godina)	1730	1887	Izveštaji o radu licenciranih pružalaca usluga socijalne zaštite
2.2.3.Obezbijeđena stručna podrška pružaocima usluga socijalne zaštite namijenjenih i LGBTIQ zajednici koji su zainteresovani za njihovo licenciranje	Još najmanje dva pružaoca usluga dobila licencu za pružanje usluga socijalne zaštite namijenjenih i LGBTIQ zajednici do kraja 2028.godine	1 (2024.godina)	2	3	Registar licenciranih pružalaca usluga socijalne i dječje zaštite
2.2.4.Unaprijeđeni kapaciteti stručnih radnika/ca za rad sa LGBTIQ osobama	Najmanje 30% stručnih radnika/ca uspješno završilo akreditovani program obuke „Unaprjeđenje kapaciteta stručnih radnika/ca za rad sa LGBTIQ osobama“ Povećan nivo znanja učesnika/ca obuke 6 mjeseci nakon završetka obuke najmanje 40% u odnosu na znanje prije obuke	130 (2024.godina) 0% Do sada nije primjenjivan metod pre i post upitnika o procjeni nivoa znanja	150 40%	231 40%	Godišnji izvještaj o radu Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu Rezultati testa o procjeni znanja prije, neposredno nakon obuke i šest mjeseci po završetku obuke, obrađeni od strane Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu

2.2.5.Unaprijeđeni kapaciteti stručnih radnika/ca za rad sa roditeljima i starateljima LGBTIQ osoba	Najmanje 5% stručnih radnika/ca uspješno završilo akreditovanu obuku na temu jačanja njihovih vještina za rad sa roditeljima i starateljima LGBTIQ osoba Povećan nivo znanja učesnika/ca obuke 6 mjeseci nakon završetka obuke najmanje 40% u odnosu na znanje prije obuke	0 0%	20 40%	40 40%	Godišnji izvještaj o radu Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu Rezultati testa o procjeni znanja prije, neposredno nakon obuke i šest mjeseci po završetku obuke, obrađeni od strane Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu
2.2.6.Identikovane potrebe stručnih radnika/ca za usvajanjem dodatnih specifičnih znanja neophodnih za rad sa LGBTIQ osobama	Akreditovan i sproveden najmanje jedan program obuke kao odgovor na mapirana specifična znanja potrebna u radu sa LGBTIQ osobama	0	1	1	Veb stranica Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu
2.2.7.Povećan nivo informisanosti roditelja/staratelja LGBTIQ osoba o dostupnim uslugama socijalne zaštite	Najmanje 20 roditelja LGBTIQ osoba se obratilo Centrima za socijalni rad u cilju korišćenja dostupnih usluga socijalne zaštite	0	10	20	Izveštaj o radu Centara za socijalni rad
2.2.8.Obezbijedena finansijska podrška za osnivanje centara za pružanje usluga socijalne zaštite LGBTIQ osobama u sjevernom i južnom regionu, uz jasno definisane kriterijume	Pokrenut rad dva centra za pružanje usluga socijalne zaštite LGBTIQ osobama u sjevernom i južnom regionu	0 (2024.)	1	2	Godišnji izvještaji o radu predsjednika opština i organa lokalnih uprava

Operativni cilj 2.3. Unaprijeđen ambijent za zapošljavanje i rad LGBTIQ osoba

Mjera 2.3.1. Povećan nivo znanja LGBTIQ osoba o njihovim radnim pravima i postojećim mehanizmima zaštite

Opis mjere: Cilj ove mjere je da pruži praktična znanja LGBTIQ osobama o njihovim radnim pravima i dostupnim mehanizmima zaštite. Takođe, na treninzima će polaznici/e će dobiti kontakte sindikalnih udruženja i nevladinih organizacija kojima se mogu obratiti za besplatnu pravnu pomoć u slučajevima kršenja njihovih radnih prava. Plan je da ove obuke do kraja 2028. godine prođe najmanje 100 LGBTIQ osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Partneri: Sindikalne i nevladine organizacije

2.3.2. Stav Vlade po pitanju poštovanja LGBTIQ radnih prava javno saopšten članstvu u crnogorskim udruženjima poslodavaca

Opis mjere: Cilj ove mjere je da kroz jasan, nedvosmislen i javno saopšten stav Predsjednika Vlade LGBTIQ zajednica dobije poruku da Vlada Crne Gore očekuje od preduzeća da kreiraju podržavajuće radno okruženje za LGBTIQ osobe. Imajući u vidu činjenicu da se na godišnjem nivou organizuju sastanci članstva u udruženjima poslodavaca sa Predsjednikom Vlade, potrebno je iskoristiti ovu priliku da se što većem broju crnogorskih preduzeća ukaže na važnost poštovanja radnih prava svih zaposlenih, uključujući i LGBTIQ osobe.

Ključni nosilac: Biro za odnose sa javnošću Vlade Crne Gore

Partneri: Udruženja poslodavaca

2.3.3. Upućene preporuke Privrednoj komori i Uniji poslodavaca da u kriterijume za dodjelu nagrada za društveno odgovorno poslovanje uvrste i afirmaciju i poštovanje LGBTIQ prava

Opis mjere: Već godinama zaredom Privredna komora i Unija poslodavaca dodjeljuju nagrade za društveno odgovorno poslovanje preduzećima. Kao što je navedeno u analizi stanja, uvidom u prijavni formular za nagradu Privredne komore primjećuje se da se posebno ocjenjuje segment odnosa prema zaposlenima. Jedan od kriterijuma, koji bi trebao biti revidiran u cilju obezbjeđivanja poštovanja LGBTIQ prava, glasi: Promoviše se raznovrsnost u pogledu *polova*, starosti, invalidnosti, etničkih grupa i životnog stila. Dakle, fokus je na polu ali ne i na rodu. Takođe, i Unija poslodavaca Crne Gore dodjeljuje godišnje nagrade za društvenu odgovornost ali prijavni formular ne sadrži nijedan kriterijum koji stavlja fokus na zaposlene, pa ni u kontekstu poštovanja raznolikosti rodni identiteta.

Stoga će Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava zauzeti proaktivan stav i u partnerstvu sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja organizovati sastanak sa ovim udruženjima poslodavaca kako bi se, između ostalog, uputile i preporuke za unapređenje kriterijuma za dodjelu nagrada.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

2.3.4. Preduzeća podstaknuta da promovišu i poštuju LGBTIQ prava

Opis mjere: Kao što je navedeno u analizi stanja, u prethodnom periodu je bila primjetna tendencija dodjele nagrada preduzećima i organizacijama koje imaju razvijene politike i primjenjuju praksu promocije i zaštite LGBTIQ prava u radnom okruženju. Indeks je po prvi put lansiran u Albaniji od strane Headhunters grupe i 2016.godine, a javno dostupni podaci ukazuju na to da je sproveden i u Sjevernoj Makedoniji, Bosni i Hercegovini i Kosovu. Takođe, ovaj indeks se već godinama primjenjuje i u Velikoj Britaniji i namijenjen je ne samo preduzećima, nego i javnom sektoru i neprofitnim organizacijama. Stoga je cilj ove mjere da se razmotri mogućnost razvijanja sličnog indeksa i u Crnoj Gori, uz prethodnu pažljivu analizu uporedne prakse u cilju identifikacije efekata i održivosti ovog koncepta kada je u pitanju zaštita radnih prava LGBTIQ osoba.

Ključni nosilac: Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

2.3.5. Povećan nivo informisanosti LGBTIQ osoba o dostupnim šemama za pokretanje biznisa, uključujući i socijalno preduzetničke šeme

Opis mjere: Cilj ove mjere je da učini dostupnim na jednom mjestu informacije o aktivnim mjerama zapošljavanja koje mogu koristiti i LGBTIQ osobe, šemama za pokretanje biznisa, uključujući i šeme za pokretanje socijalno preduzetničkih inicijativa. Za ove potrebe će biti pripremljena publikacija u onlajn formatu koja će biti dostupna na veb stranici Ministarstva i Zavoda za zapošljavanje, a takođe će biti podijeljena i sa NVO koje se bave zaštitom ljudskih prava LGBTIQ osoba u cilju dalje distribucije LGBTIQ zajednici. Plan je da se publikacija redovno ažurira najaktuelnijim informacijama o dostupnim šemama.

Ključni nosilac: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Partneri: Zavod za zapošljavanje i NVO koje se bave zaštitom ljudskih prava LGBTIQ osoba

Operativni cilj	Indikator učinka	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja 2028. godine	Izvor podataka
Unaprijeđen ambijent za zapošljavanje i rad LGBTIQ osoba	Stepen zadovoljstva LGBTIQ osoba uslovima rada i zapošljavanja	Ne postoji istraživanje na reprezentativnom uzorku na ovu temu	Najmanje 40% ispitanika/ca iz uzorka zadovoljno uslovima rada i zapošljavanja	Najmanje 60% ispitanika/ca iz uzorka zadovoljno uslovima rada i zapošljavanja	Istraživanje o kvalitetu života LGBTIQ populacije na reprezentativnom uzorku
Mjere:	Indikator rezultata	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja	Izvor podataka

				2028. godine	
2.3.1.Povećan nivo znanja LGBTIQ osoba o njihovim radnim pravima i postojećim mehanizmima zaštite	Najmanje 100 LGBTIQ osoba obučeno o radnim pravima	0	50	100	Izveštaj o radu Ministarstva rada i socijalnog staranja
2.3.2.Stav Vlade po pitanju poštovanja LGBTIQ radnih prava javno saopšten članstvu u crnogorskim udruženjima poslodavaca	Predsjednik Vlade adresirao važnost poštovanja LGBTIQ radnih prava od strane preduzeća na godišnjim sastancima sa udruženjima poslodavaca	0	1	1	Veb stranica Vlade Crne Gore
2.3.3.Upućene preporuke Privrednoj komori i Uniji poslodavaca da u kriterijume za dodjelu nagrada za društveno odgovorno poslovanje uvrste i afirmaciju i poštovanje LGBTIQ prava	Najmanje jedno od ova dva udruženja poslodavaca korigovalo kriterijume u skladu sa preporukama	0	1	1	Tekst konkursa za dodjelu nagrada za društveno odgovorno poslovanje Privredne komore i Unije poslodavaca Crne Gore
2.3.4.Preduzeća podstaknuta da promovišu i poštuju LGBTIQ prava	Dodijeljene nagrade preduzećima koja poštuju i afirmišu LGBTIQ prava	0 (Ne postoji nagrada za LGBTIQ friendly poslodavce u Crnoj Gori)	0	1	Veb stranica institucije /organizacije koja je pokrenula dodjelu nagrada
2.3.5.Povećan nivo informisanosti LGBTIQ osoba o dostupnim šemama za pokretanje biznisa, uključujući i socijalno preduzetničke šeme	Najmanje 5 LGBTIQ osoba javno predstavilo rezultate svog preduzetničkog rada	0	2	5	Veb stranica Ministarstva rada i socijalnog staranja

4. Monitoring, evaluacija i izvještavanje

Za praćenje sprovođenja Strategije biće zaduženi članovi/ice radne grupe koji su učestvovali u njenoj izradi, u koordinaciji sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava koje će obezbjeđivati tehničku i stručnu podršku prilikom organizacije sastanaka i pripreme godišnjih izvještaja o implementaciji. U fokusu će biti indikatori rezultata i učinka kako bi se pratilo u kojoj mjeri se ostvaruju zacrtane mjere, operativni ciljevi i daje doprinos ostvarivanju strateških ciljeva definisanih Strategijom. S tim u vezi, svi/e članovi/ice radne grupe će na samom početku rada proći bazičnu obuku iz monitoringa i izvještavanja koju će voditi zaposleni/e u Ministarstvu ljudskih i manjinskih prava. Cilj ove obuke je da se pravovremeno obezbijedi unificiranost u pogledu prikupljanja podataka i izvještavanja od strane nadležnih institucije.

U cilju efikasnosti rada i blagovremenog reagovanja na uočene izazove, biće formiran uži tim i svaki/a član/ica će biti zadužen da prati dinamiku ostvarenja po jednog operativnog cilja i sa njim povezanih mjera iz ugla definisanih indikatora rezultata i indikatora učinka. To podrazumijeva održavanje redovne komunikacije sa nosiocima realizacije pojedinih aktivnosti i informisanje svih članova/ica radne grupe o identifikovanom stanju i uočenim izazovima. Radna grupa će se sastajati najmanje jednom kvartalno, kako bi se sagledali ostvareni rezultati, izazovi i potencijalni rizici za ostvarivanje operativnih ciljeva.

Imajući u vidu činjenicu da je istraživanje o kvalitetu života LGBTIQ populacije na reprezentativnom uzorku prepoznato kao ključni izvor podataka za praćenje ostvarenosti indikatora učinka za šest od sedam definisanih operativnih ciljeva, potrebno je najkasnije do kraja 2025.godine izabrati specijalizovanu agenciju za sprovođenje istraživanja i dogovoriti metodologiju. Poziv da prisustvuju sastancima na kojima se razmatra metodologija će biti upućen i predstavnicima/ama Zavoda za statistiku kako bi se sagledale mogućnosti da u budućnosti ova institucija preuzme vodeću ulogu u sprovođenju ovih i sličnih istraživanja. Ovo svakako ukazuje i na neophodnost planiranja budžeta za sprovođenje istraživanja u Akcionom planu za 2026.godinu u ukupnom iznosu od 10 000 eura.

U skladu sa Metodologijom razvijanja, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata, Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava pripremaće godišnje izvještaje kao i završni izvještaj po isteku vremenskog perioda za koji se strateški dokument donosi. Za potrebe izvještavanja biće poštovana struktura definisana u Metodologiji i korišćen obrazac dostupan u ovom dokumentu u Aneksu 1, a izvještaji će biti javno dostupni na sajtu Ministarstva ljudskih i manjinskih prava kao i na sajtu Vlade Crne Gore.⁶⁷ Prilikom pripreme godišnjih izvještaja važno je analizirati neophodnost revizije operativnih ciljeva i odgovarajućih aktivnosti za potrebe pripreme novog Akcionog plana za period 2026.-2028.⁶⁸

Spoljna evaluacija će biti sprovedena nakon isteka roka za koji se Strategija donosi i to od strane eksternog/e evaluatora/ke. Ova evaluacija bi trebalo da pruži odgovor na pitanje da li su ostvareni operativni ciljevi i dat doprinos ostvarivanju ključnih strateških ciljeva. Takođe, cilj evaluacije je da obezbijedi potrebne inpute za definisanje sadržaja narednog strateškog dokumenta. Dokument sa

⁶⁷ Metodologija razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata, Sektor za koordinaciju, usklađenost i praćenje sprovođenja strateških dokumenata kojima se utvrđuju javne politike - Generalni sekretarijat Vlade Crne Gore, str.82

⁶⁸ Imajući u vidu da je usvajanje Strategije planirano za II kvartal 2024.godine, Akcioni plan za period 2026.-2028. obuhvata period počev od III kvartala 2026. zaključno sa IV kvartalom 2028.godine.

preporukama će biti objavljen na veb stranici Vlade Crne Gore i Ministarstva ljudskih i manjinskih prava. Pored interne diskusije o nalazima evaluacije unutar radne grupe, biće organizovana i konferencija za medije u cilju predstavljanja rezultata evaluacije javnosti. Sredstva za sprovođenje evaluacije u iznosu od 4,000 EUR biće planirana u budžetu Akcionog plana za period 2026.-2028.

Godina	Ključne aktivnosti radne grupe za praćenje sprovođenja Strategije
2024.	Formiranje Radne grupe za praćenje implementacije Strategije Formiranje užeg tima za praćenje ostvarenosti operativnih ciljeva Izrada plana monitoringa i evaluacije
2025.	Priprema Godišnjeg izvještaja o implementaciji Akcionog plana Strategije 2024.-2025., za 2024.godinu
2026.	Priprema Godišnjeg izvještaja o implementaciji Akcionog plana Strategije 2024.-2025., za 2025.godinu Priprema novog Akcionog plana Strategije za period 2026.-2028.
2027.	Priprema Godišnjeg izvještaja o implementaciji Akcionog plana Strategije 2026.-2028., za 2026.godinu
2028.	Priprema Godišnjeg izvještaja o implementaciji Akcionog plana Strategije za 2026.-2028. za 2027.godinu Pružanje inputa za potrebe sprovođenja eksterne (ex-post) evaluacije od strane eksternog/e evalutora/ke
2029.	Priprema Završnog izvještaja o implementaciji Strategije

5. Budžet

Procijenjeni troškovi aktivnosti planiranih Akcionim planom za sprovođenje Strategije unapređenja kvaliteta života za period 2024–2025. iznose 214,500.00 €. Detaljna struktura po operativnim ciljevima data je u tabeli koja se nalazi niže. Sredstva za implementaciju aktivnosti, shodno Akcionom planu za period 2024–2025. ove strategije, planirana su iz nacionalnog budžeta (92%), kao i uz donatorsku podršku u ukupnom iznosu od 8% planiranog budžeta.

Struktura ukupnih troškova po operativnim ciljevima je sljedeća:

Operativni ciljevi	Budžet Crne Gore	Donatorska sredstva	Ukupno:
1.1.	101,000.00 EUR	0.00 EUR	101,000.00 EUR
1.2. Zaokružen pravni okvir u oblasti zaštite LGBTIQ prava i obezbjeđena njegova dosljedna primjena u praksi	20,000.00 EUR	0.00 EUR	20,000.00 EUR
1.3. Povećan stepen izricanja djelotvorenih, proporcionalnih i odvraćajućih sankcija u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTIQ osobe	7,000.00 EUR	3,000.00 EUR	10,000.00 EUR
1.4. Napravljeni konkretni koraci na polju afirmacije LGBTIQ prava i rodno inkluzivnog jezika unutar sistema javne uprave	20,500.00 EUR	2,000.00 EUR	22,500.00 EUR
2.1. Unaprijeđen kvalitet i antidiskriminatorni karakter zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe	8,000.00 EUR	0 EUR	8,000.00 EUR
2.2. Poboljšana dostupnost i kvalitet usluga socijalne zaštite za LGBTIQ osobe	49,000.00 EUR	10,000.00 EUR	59,000.00
2.3. Unaprijeđen ambijent za rad i zapošljavanje LGBTIQ osoba	9,000.00 EUR	3,500.00 EUR	12,500.00
UKUPNO:	214,500.00 EUR	18,500.00 EUR	233,000.00 EUR

Akcioni plan za period 2024.-2025. za sprovođenje Strategije unaprjeđenja kvaliteta života LGBTIQ osoba za period 2024.-2028. sa procjenom troškova

Operativni cilj 1.1. Povećan nivo senzibilisanosti opšte populacije za potrebe i prava LGBTIQ populacije

Operativni cilj	Indikator učinka	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja 2028. godine	Izvor podataka
Povećan nivo senzibilisanosti opšte populacije za potrebe i prava LGBTIQ populacije	Stepen zadovoljstva LGBTIQ osoba u Crnoj Gori kvalitetom života Smanjen broj predmeta u radu pred Institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda koji kao diskriminatorni osnov imaju pol, promjenu pola, rodni identitet, seksualnu orijentaciju i/ili interseksualne karakteristike za najmanje 30% u odnosu na 2023.godinu Smanjen procenat građana/ki koji imaju negativan stav o LGBTIQ osobama za 10% u odnosu na 2022. godinu	0 (Nije rađeno istraživanje na ovu temu na reprezentativnom uzorku LGBTIQ populacije 15 (2023.godina)	Najmanje 40% ispitanika/ca zadovoljno kvalitetom života u Crnoj Gori 13	Najmanje 60% ispitanika/ca zadovoljno kvalitetom života u Crnoj Gori 10	Istraživanje o kvalitetu života LGBTIQ populacije na reprezentativnom uzorku Godišnji izvještaji o radu institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Izvještaj o obrascima i stepenu

		43%	38%	33%	diskriminacije CEDEM-a, izrađen u partnerstvu sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava i Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda

Mjera 1.1.1. Identifikovani i uklonjeni svi diskriminatorni sadržaji prema LGBTIQ osobama u udžbenicima i dopunskim nastavnim materijalima na svim nivoima obrazovanja

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.1.1. Formirana radna grupa za sprovođenje analize sadržaja udžbenika i dopunskih nastavnih materijala u cilju identifikovanja mogućih diskriminatornih sadržaja prema LGBTIQ osobama.	Pripremljen plan rada sa jasno definisanim rokovima	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija u partnerstvu sa Zavodom za udžbenike i nastavna sredstva	III kvartal 2024	II kvartal 2025	5,000.00 EUR	Budžet

Mjera 1.1.2. Unaprijeđen nivo znanja nastavnika/ca u osnovnim i srednjim školama na temu LGBTIQ prava

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.1.2.1. Akreditovati program obuke za nastavnike/ce i stručni kadar na temu LGBTIQ prava	Akreditovana dva programa obuke- jedan za osnovne a drugi za srednje škole	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija u partnerstvu sa Zavodom za udžbenike i nastavna sredstva	III kvartal 2024	II kvartal 2025	2,000.00 EUR	Budžet
1.1.2.2. Organizovati akreditovane obuke na temu LGBTIQ prava za nastavnike/ce u	Najmanje 5% nastavnika/c a u osnovnim i srednjim školama	Zavod za školstvo (za osnovne škole) Centar za stručno obrazovanje (za srednje škole)	II kvartal 2025.	IV kvartal 2025.	10,000.00 EUR	Budžet

osnovnim i srednjim školama	pohađalo obuke					

Mjera 1.1.3.: Unaprijeđen nivo znanja stručnog kadra osnovnim i srednjim školama na temu LGBTIQ prava

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.1.2.2. Organizovati akreditovane obuke na temu LGBTIQ prava za stručni kadar u osnovnim i srednjim školama	Najmanje 50% stručnog kadra pohađalo obuke	Zavod za školstvo (za osnovne škole) Centar za stručno obrazovanje (za srednje škole)	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	2,000.00 EUR	Budžet

Mjera 1.1.4. Povećan nivo senzibilisanosti studenata/kinja Policijske akademije za LGBTIQ prava

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.1.4.1. Inicirati izmijene nastavnog plana i program predmeta Ljudska prava i etika	Usvojene izmjene od strane nadležnog tijela	Ministarstvo prosvjete i inovacija u partnerstvu sa Policijskom akademijom	I kvartal 2025.	IV kvartal 2025	2,000.00 EUR	Budžet

Mjera 1.1.5. LGBTIQ osobe osnažene za sopstveni kulturni izražaj

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.1.5.1. Izmijeniti konkursnu proceduru kako bi se obezbijedila pozitivna diskriminacija projekata i programa NVO koji se bave LGBTIQ temama	Raspisan javni konkurs za finansiranje projekata i programa NVO koji se bave LGBTIQ temama	Ministarstvo kulture i medija Crne Gore	I kvartal 2025.	II kvartal 2025	40.000 EUR	Budžet

Mjera 1.1.6. Prevodi kapitalnih djela u oblasti queer istorije i kulture dostupni najširoj javnosti

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.1.6. Formirati radnu grupu za odabir dva kapitalna djela u oblasti queer kulture prevedena na crnogorski jezik	Selektovana dva kapitalna djela u oblasti queer kulture i istorije koja će biti prevedena na crnogorski jezik	Ministarstvo kulture i medija Crne Gore	III kvartal 2024	IV kvartal 2025	15.000 EUR	Budžet

Mjera 1.1.7. Uspostavljen normativni okvir za saradnju sa zemljama iz regiona i EU na polju razmjene mladih, uključujući i tretiranje LGBTIQ problematike

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.1.7.1. Formirati radnu grupu za izradu predloga Sporazuma o saradnji sa zemljama iz regiona i EU na polju razmjene mladih, uključujući i oblast LGBTIQ prava	Selektovana dva kapitalna djela u oblasti queer kulture i istorije koja će biti prevedena na crnogorski jezik	Ministarstvo sporta i mladih	I kvartal 2025	II kvartal 2025	Nijesu potrebna sredstva	Budžet

Mjera 1.1.8. Mladi senzibilisaniji da uzmu aktivno učešće u promociji i zaštiti LGBTIQ prava

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.1.8.1. Identifikovati modalitet za finansiranje odlaska mladih ljudi na	Mapirani mladi ljudi koji su zainteresovani za učešće na	Ministarstvo sporta i mladih	I kvartal 2025	IV kvartal 2025	10,000.00 EUR	Budžet

Parade ponosa u zemlje regiona	regionalnim Parada ponosa i pratećim sadržajima					

Mjera 1.1.9.: Unaprijeđene inicijative za podsticaj i razvoj LGBTIQ turizma

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
Pokrenut proces pripreme plana valorizacije LGBTIQ turističkog potencijala	Formirana radna grupa za izradu najmanje jednog plana valorizacije LGBTIQ turističkog potencijala	Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	III kvartal 2024	IV kvartal 2025	15.000 EUR	Budžet

Operativni cilj 1.2. Zaokružen pravni okvir u oblasti zaštite LGBTIQ prava i obezbjeđena njegova dosljedna primjena u praksi

Mjera 1.2.1. Obezbjeđene normativne pretpostavke za punu primjenu Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.2.1.1. Usklađivanje povezanih zakona i podzakonskih akata sa Zakonom o životnom partnerstvu lica istog pola	Formirana radna grupa Pripremljen plan usklađivanja	Ministarstvo unutrašnjih poslova Ministarstvo pravde Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo zdravlja Ministarstvo finansija	I kvartal 2025.	IV kvartal 2025.	5,000.00 EUR (za konsultantsku podršku)	Budžet

Mjera 1.2.2. Usvojen predlog Zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.2.2.2. Utvrditi predlog Zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije	Predlog Zakona predat u skupštinsku proceduru	Vlada Crne Gore	III kvartal 2024.	III kvartal 2024.	Nijesu potrebna sredstva	/

Mjera 1.2.3. Usvojen predlog Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.2.2.3. Utvrditi predlog Zakona o pravnom prepoznavanju roda	Predlog Zakona predat u	Vlada Crne Gore	IV kvartal 2024.	IV kvartal 2024.	Nijesu potrebna sredstva	/

na osnovu samoodređenja	skupštinsku proceduru					

Mjera 1.2.4. Obezbeđene normativne pretpostavke za punu primjenu Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.2.2.4. Usklađivanje povezanih zakona i podzakonskih akata sa Zakonom o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja	Formirana radna grupa Pripremljen plan usklađivanja	Ministarstvo unutrašnjih poslova Ministarstvo pravde Ministarstvo rada i socijalnog staranja Ministarstvo zdravlja Ministarstvo finansija	I kvartal 2025.	IV kvartal 2025.	5,000.00 EUR (za konsultantsku podršku)	Budžet
1.2.2.5. Pripremiti plan obuka za primjenu Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja	Plan obuka iskomuniciran sa organizatorima obuka	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava u partnerstvu sa Zajednicom opština, Udruženjem matičara/ki i Upravom za ljudske resurse	I kvartal 2025.	II kvartal 2025.	Nijesu potrebna sredstva	/
1.2.2.6. Pokrenuti ciklus obuka za primjenu Zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja	Organizovane obuke za zaposlene u Područnim jedinicama MUP-a zadužene za lična stanja i isprave u svim lokalnim samoupravama	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava u partnerstvu sa Upravom za ljudske resurse	III kvartal 2025.	IV kvartal 2025.	10,000.00 EUR	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava- 5,000.00 EUR Budžet Uprave za ljudske resurse- 5,000.00 EUR

	ma o primjeni Zakona o pravnom prepoznavanju roda na					

Operativni cilj 1.3.: Povećan stepen izricanja djelotvornih, proporcionalnih i odvraćajućih sankcija u slučajevima diskriminacije, nasilja i dugih oblika napada na LGBTIQ osobe

Mjera 1.3.1.: Unaprijeđen nivo znanja državnih tužilaca/teljki i sudija/tkinja za prepoznavanje, procesuiranje i postupanje u predmetima motivisanim mržnjom prema LGBTIQ osobama

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.3.1.1. Organizovati trening za državne tužioce/teljke i sudije/tkinje o adekvatnom procesuiranju zločina iz mržnje i ostalih zločina u vezi sa seksualnom orijentacijom i/ili rodnim identitetom i postupanje u predmetima motivisanim mržnjom prema LGBTIQ osobama	Do 15 državnih tužilaca/teljki i do 15 sudija/tkinja pohađalo trening	Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu (COSDT)	III kvartal 2024	IV kvartal 2024	5, 000.00 EUR	Budžet COSDT- 2,000.00 EUR Donatorska sredstva- 3,000.00 EUR

Mjera 1.3.2.: Podstaknuta stručna diskusija o efektima izricanja kazne rada u javnom interesu u borbi za prava LGBTIQ osoba

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.3.2.1. Uključiti temu kazne rada u javnom interesu u agende svih obuka koje se tiču zaštite	Date smjernice trenerima/cama da uvrste ovu temu u agende obuka o LGBTIQ pravima	Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu	III kvartal 2024.	IV kvartal 2024.	Nijesu potrebna finansijska sredstva	/

LGBTIQ prava a koje organizuje Centar za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu						
1.3.2.2. Organizovano savjetovanje sa sudijama/tkinjama i tužiocima/teljka ma na temu kaznene politike u slučajevima diskriminacije, nasilja i drugih oblika napada na LGBTIQ osobe	Najmanje 20 sudija/tkinja i tužilaca/teljki prisustvovalo savjetovanju	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	II kvartal 2025	IV kvartal 2025	1,000.00 EUR	Budžet

Mjera 1.3.3.: Obezbeđene normativne i tehničke pretpostavke za uspostavljanje jedinstvene elektronske baze podataka o svim slučajevima diskriminacije po svim osnovama, uključujući i rod

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.3.3.1. Formirana radna grupa za izradu novog Pravilnika o sadržaju i načinu vođenja posebne evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije	Usvojen Pravilnik	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	III kvartal 2024	II kvartal 2025	2,000.00 EUR	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava
1.3.3.2. Izrada Uputstva za institucije za prikupljanje, obradu i prezentaciju podataka prema metodologiji definisanoj Pravilnikom	Sudovi, državna tužilaštva, organi za prekršaje, organi uprave nadležni za policijske poslove i inspekcijiski organi	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	I kvartal 2025.	II kvartal 2025.	2,000.00 EUR	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava

	upoznati sa sadržajem Uputstva					

Operativni cilj 1.4.: Napravljeni konkretni koraci na polju afirmacije LGBTIQ prava i rodno inkluzivnog jezika unutar sistema javne uprave

Indikator učinka	Početa vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja 2028. godine	Izvor podataka
Stepen zadovoljstva LGBTIQ osoba senzibilisanošću državnih službenika/ca i namještenika/ca za LGBTIQ prava	Do sada nije rađeno istraživanje među pripadnicima/ama LGBTIQ osoba na ovu temu	Najmanje 40% ispitanika/ca u potpunosti zadovoljno senzibilisanošću javne uprave za LGBTIQ prava	Najmanje 60% ispitanika/ca u potpunosti zadovoljno senzibilisanošću javne uprave za LGBTIQ prava	Istraživanje o kvalitetu života LGBTIQ populacije na reprezentativnom uzorku

Mjera 1.4.1. Pripremljene smjernice za afirmaciju LGBTIQ prava unutar sistema državne uprave

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.4.3.1. Formirati radnu grupu za izradu smjernica za afirmaciju LGBTIQ prava i korišćenje rodno inkluzivnog jezika u internoj i eksternoj komunikaciji	Pripremljen nacrt dokumenta	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	III kvartal 2025.	IV kvartal 2025	1,000.00 EUR (za angažovanje eksternog konsultanta/kinje)	Budžet

Mjera 1.4.2. Povećan nivo sezibilisanosti visoko rukovodnog kadra u ministarstvima i drugim organima uprave o LGBTIQ pravima

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.4.3.1. Organizovati dvije obuke za visoko rukovodni kadar na temu LGBTIQ prava i korišćenja rodno inkluzivnog jezika u internoj i eksternoj komunikaciji	Najmanje 40 zaposlenih iz kategorije visoko rukovodnog kadra pohađalo obuku	Uprava za ljudske resurse	I kvartal 2025	II kvartal 2025	1,000.00 EUR	Budžet

Mjera 1.4.3. Unaprijeđen nivo otvorenosti nadležnih državnih institucija za komunikaciju o LGBTIQ pravima

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.4.3.1. Organizovati događaj „Žive biblioteke“	Najmanje 20 zaposlenih u državnoj upravi prisustvovalo ovom događaju	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	I kvartal 2025	II kvartal 2025	Nijesu potrebna sredstva	/
1.4.4.2. Organizovati Dan otvorenih vrata u Ministarstvu ljudskih i manjinskih prava	Najmanje 20 građana/ki prisustvovalo Danu otvorenih vrata	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	III kvartal 2025	IV kvartal 2025	500,00.00 EUR (za promotivne aktivnosti)	Budžet

Mjera 1.4.4.: Unaprijeđena funkcionalnost Mreže kontakt osoba za LGBTIQ prava u lokalnim samoupravama

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
1.4.4.1. Ažurirati članstvo lokalnih samouprava u Mreži	Sve crnogorske opštine imenovale svoje predstavnike/ce u Mreži	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava u saradnji sa jedinicama lokalne samouprave	III kvartal 2024	IV kvartal 2024	Nijesu potrebna sredstva	/
1.4.4.2. Organizovati jednodnevnu obuku za članove/ice Mreže na temu ljudskih prava LGBTIQ osoba, međunarodnih i nacionalnih standarda u ovoj oblasti	Predstavnic/e svih crnogorskih opština u Mreži prisustvovali obuci	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava u partnerstvu sa Zajednicom opština	I kvartal 2025	II kvartal 2025	2000 EUR	Budžet Zajednice opština
1.4.4.3. Organizovati trodnevnu obuku za članove/ice Mreže na temu strateškog planiranja	Pripremljen nacrt strateškog plana rada Mreže za period 2024.-2027.	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava u partnerstvu sa Zajednicom opština	III kvartal 2025	IV kvartal 2025	8 000 EUR	Budžet Ministarstva ljudskih i manjinskih prava

Mjera 1.4.5.: Povećan nivo zainteresovanosti državnih institucija i lokalnih samouprava za učešće u inicijativama koje promovišu LGBTIQ prava

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva	Izvor finansiranja

					za realizaciju	
1.4.5.1. Inicirati obnovu članstva Crne Gore u Global Equality fondu	Poslato pismo namjere i organizovan sastanak sa predstavnicima/ama Fonda	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	III kvartal 2024.	I kvartal 2025.	10,000.00 EUR	Budžet
1.4.5.2. Organizovati tematski sastanak Mreže kontakt osoba u lokalnim samoupravama o benefitima učlanjenja u Rainbow cities mrežu	Predstavnicima/e Glavnog grada Podgorice i opštine Kotor predstavili benefite učlanjenja u Rainbow cities mrežu	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava u partnerstvu sa Zajednicom opština	I kvartal 2025	I kvartal 2025	Nijesu potrebna sredstva	Redovna budžetska sredstva
1.4.5.3. Ažurirati memorandume o saradnji sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava na polju promocije i zaštite LGBTIQ prava	Svi ažurirani Memorandumi o razumijevanju i saradnji sa lokalnim vlastima u vezi unapređenja položaja i zaštite prava LGBTI populacije na lokalnom nivou dostupni na veb stranici Ministarstva ljudskih i manjinskih prava	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	I kvartal 2025.	IV kvartal 2025.	Nijesu potrebna sredstva	/

Operativni cilj 2.1.: Unaprijeđen kvalitet i antidiskriminatorni karakter zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe

Indikator učinka	Početna vrijednost indikatora	Ciljana vrijednost indikatora do 2026. godine	Ciljana vrijednost indikatora do kraja 2028. godine	Izvor podataka
Stepen zadovoljstva LGBTIQ osoba kvalitetom zdravstvene zaštite	Ne postoji istraživanje na reprezentativnom uzorku LGBTIQ osoba na ovu temu	Najmanje 40% ispitanika/ca iz uzorka zadovoljno kvalitetom zdravstvene zaštite	Najmanje 60% ispitanika/ca iz uzorka zadovoljno kvalitetom zdravstvene zaštite	Istraživanje o kvalitetu života LGBTIQ populacije na reprezentativnom uzorku

Mjera 2.1.1.: Obezbijeđeno trajno sistemsko rješenje u pogledu pristupa hormonskoj terapiji od strane transrodnih žena

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.1.1.1.Organizovati sastanak Ministarstva zdravlja i Fonda za zdravstveno osiguranje u cilju pronalaženja trajnog rješenja u pogledu pristupa hormonskoj terapiji od strane transrodnih žena	Identifikovan održivi model snabdjevanja transrodnih žena hormonskom terapijom	Ministarstvo zdravlja u partnerstvu sa Fondom za zdravstveno osiguranje i ZU Apoteke Crne Gore Montefarm	III kvartal 2024	III kvartal 2025	Nijesu potrebna sredstva	/

Mjera 2.1.2: Ljekari/ke specijalisti/kinje senzibilisani/e za pružanje zdravstvene zaštite za transrodne i interseksualne osobe

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.1.2.1.Organizovati obuke za ljekare/ke specijaliste/kinje za pružanje zdravstvene zaštite za transrodne i interseksualne osobe	Najmanje 59 ljekara/specijalista/kinja prisustvovalo obukama	Zdravstvene ustanove sekundarnog i tercijalnog nivoa	III kvartal 2024	III kvartal 2025	2, 000.00 EUR	Budžet

Mjera 2.1.3: Medicinski/e radnici/e senzibilisani/e za pružanje zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
Organizovati obuke za ljekare/ke	Najmanje 150	Zdravstvene ustanove	I kvartal 2025	IV kvartal 2025	6, 000.00 EUR	Budžet

medicinske radnike/ce za pružanje zdravstvene zaštite za transrodne i interseksualne osobe	zdravstveni h radnika/ca prisustvoval o obukama	sekundarnog i tercijalnog nivoa				

Mjera: 2.1.4. Pokrenuta stručna debata o pitanju zabrane hirurških intervencija korekcije pola kod interpolnih osoba

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.1.4.1. Izrada nacrtu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenoj zaštiti	Formirana radna grupa za izradu nacrtu Zakona	Ministarstvo zdravlja	I kvartal 2025.	I kvartal 2025.	Nijesu potrebna sredstva	/

Mjera 2.1.5: Definisane i implementirane konkretne mjere za unaprjeđenje mentalnog zdravlja LGBTIQ osoba, uključujući i pokretanje prve SOS linije za prevenciju suicida

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.1.5.1. Izrada završnog izvještaja o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje Strategije zaštite i unaprjeđenja mentalnog zdravlja u Crnoj Gori (2019.-2023.) za 2023. godinu	Završni izvještaj usvojen od strane Vlade	Ministarstvo zdravlja	II kvartal 2024.	III kvartal 2024.	Nijesu potrebna sredstva	/
2.1.5.2. Izrada nove Strategije zaštite i unaprjeđenja mentalnog zdravlja za period 2024.-2028.	Predstavnik/ca Ministarstva ljudskih i manjinskih prava uključena u radnu grupu u svojstvu punopravnog člana Organizovan prvi sastanak radne grupe i dogovorena	Ministarstvo zdravlja	IV kvartal 2024	I kvartal 2025	Nijesu potrebna sredstva	/

	metodologija rada					

Mjera 2.1.6: Identifikovana moguća rješenja u cilju pravnog regulisanja zabrane konverzione terapije u Crnoj Gori

Aktivnosti	Indikator	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.1.6.1.Izrada analize o mogućim modalitetima zabrane konverzione terapije u Crnoj Gori	Analiza finalizovana od strane zaposlenih u Ministarstvu zdravlja	Ministarstvo zdravlja	I kvartal 2025	IV kvartal 2025	Nijesu potrebna sredstva	/

Operativni cilj 2.2. Poboljšana dostupnost i kvalitet usluga socijalne zaštite za LGBTIQ osobe
Mjera 2.2.1.: Kreirane normativne pretpostavke za pružanje doprinosa održivosti licenciranih usluga socijalne zaštite namijenjenih LGBTIQ osobama

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.2.1.1.Formirana radna grupa za izradu Metodologije za izračunavanje cijene koštanja licenciranih usluga socijalne i dječje zaštite	Usvojena metodologija se primjenjuje u praksi	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	III kvartal 2024	II kvartal 2025	10,000 eur (za sastanke radne grupe i honorar eksperta/kinje)	Budžet

Mjera 2.2.2: Poboljšana vidljivost dostupnih licenciranih usluga socijalne zaštite među LGBTIQ zajednicom

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja

2.2.2.1. Kreirati poseban vidljivi odjeljak na veb sajtu Ministarstva rada i socijalnog staranja namijenjen licenciranim pružiocima usluga	Sve informacije o licenciranim pružiocima usluga koji se odnose i na LGBTIQ osobe lako dostupne na sajtu Ministarstva	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	I kvartal 2025	II kvartal 2025	Nijesu potrebna sredstva	/

Mjera 2.2.3.: Obezbijeđena stručna podrška pružiocima usluga zainteresovanima za licenciranje usluga socijalne zaštite koje su namijenjene i LGBTIQ zajednici

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.2.3.1. Imenovati kontakt osobu u Ministarstvu rada i socijalnog staranja zaduženu za pružanje informacija i smjernica zainteresovanima za postupak licenciranja usluga	Kontakti (e-mail i broj telefona) dostupni na veb stranici Ministarstva	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	III kvartal 2024.	IV kvartal 2024	Nijesu potrebna sredstva	/

Mjera 2.2.4.: Unaprijeđeni kapaciteti stručnih radnika/ca za rad sa LGBTIQ osobama

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja

2.2.4.1.Organizovati akreditovanu obuku stručnih radnika/ca na temu "Unaprjeđenje kapaciteta stručnih radnika/ca za rad sa LGBTIQ osobama"	Najmanje 20 stručnih radnika/ca pohađalo akreditovanu obuku	Zavod za socijalnu i dječju zaštitu	III kvartal 2024	III kvartal 2024	3 750.00 EUR	Budžet

Mjera 2.2.5.: Unaprjeđeni kapaciteti stručnih radnika/ca za rad sa roditeljima i starateljima LGBTIQ osoba

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.2.5.1.Organizovati akreditovanu obuku za stručne radnike/ce na temu jačanja njihovih vještina za rad sa roditeljima i starateljima LGBTIQ osoba	Najmanje 20 stručnih radnika/ca pohađalo akreditovanu obuku	Zavod za socijalnu i dječju zaštitu	I kvartal 2025	IV kvartal 2025	3 750 EUR	Budžet

Mjera 2.2.6.: Identifikovane potrebe stručnih radnika/ca za usvajanjem dodatnih specifičnih znanja za rad sa LGBTIQ osobama

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja

2.2.6.1.Organizovati fokus grupe sa stručnim radnicima/ama u cilju mapiranja potrebnih specifičnih znanja za rad sa LGBTIQ osobama	Fokus grupama obuhvaćeno do 50 stručnih radnika/ca	Zavod za socijalnu i dječju zaštitu	III kvartal 2025	IV kvartal 2025	1000.00,00 EUR (putni troškovi i troškovi osvježenja)	Budžet

Mjera 2.2.7.: Povećan nivo informisanosti roditelja i staratelja LGBTI osoba o dostupnim uslugama socijalne zaštite

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.2.7.1.Organizovati Info dane za roditelje i staratelje LGBTIQ osoba o dostupnim uslugama socijalne zaštite, vodeći računa o regionalnoj zastupljenosti	Najmanje 20 roditelja ili staratelja prisustvovalo info danima	Ministarstvo rada i socijalnog staranja u partnerstvu sa licenciranim pružiocima usluga i Centrima za socijalni rad	III kvartal 2024	IV kvartal 2024	500.00 EUR (troškovi osvježenja)	Budžet

Mjera 2.2.8.: Obezbjedeana finansijska podrška za osnivanje centara za pružanje usluga socijalne zaštite LGBTIQ osoba u sjevernom i južnom regionu, uz jasno definisane kriterijume

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja

2.2.8.1. Raspisan javni poziv za otvaranje regionalnih centara/savjeta vališta za pružanje usluga socijalne zaštite LGBTIQ osobama	Javni poziv objavljen na veb stranici jedinica lokalne samouprave	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava u partnerstvu sa lokalnim samoupravama	III kvartal 2025.	IV kvartal 2025.	40 000 EUR (20 000 eur po centru) 30,000.00 EUR budžet 10,000.00 EUR donatorska sredstva	Budžet

Operativni cilj 2.3. Unaprijeđen ambijent za zapošljavanje i rad LGBTIQ osoba

Mjera 2.3.1.: Povećan nivo znanja LGBTIQ osoba o njihovim radnim pravima i postojećim mehanizmima zaštite

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.3.1.1.Organizovana 4 treninga o radnim pravima LGBTIQ osoba	Najmanje 50 osoba prisustvovalo obukama	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	II kvartal 2025	III kvartal 2025.	7,000.00	Budžet- 3,500.00 EUR Donatorska sredstva: 3,500.00 EUR

Mjera 2.3.2.: Donosioci odluka javno saopštili stav Vlade o važnosti poštovanja radnih prava LGBTIQ osoba članstvu u crnogorskim reprezentativnim udruženjima poslodavaca

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.3.1.2.Predsjednik Vlade učestvuje na godišnjim sastancima sa udruženjima poslodavaca	Jedna od tema sastanaka bila i radna prava LGBTIQ osoba	Biro za odnose sa javnošću Vlade Crne Gore	I kvartal 2025	IV kvartal 2025.	Nijesu potrebna sredstva	/

Mjera 2.3.3. Upućene preporuke udruženjima poslodavaca da u kriterijume za dodjelu nagrada za društveno odgovorno poslovanje uvrste i poštovanje raznolikih rodnih identiteta

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.3.3.1.Organizovani sastanci sa Privrednom komorom i Unijom poslodavaca u kontekstu poštovanja radnih prava LGBTIQ osoba	Identifikovane preporuke za unaprjeđenje stanja, uključujući i kroz concept nagrada za društveno odgovorno poslovanje	Min rada i socijalnog staranja u partnerstvu sa Min.ljudskih i manjinskih prava	I kvartal 2025	I kvartal 2025.	Nijesu potrebna sredstva	/

Mjera 2.3.4.: Preduzeća podstaknuta da promovišu i poštuju LGBTIQ prava

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.3.4.1.Mapirani postojeći modeli podsticanja preduzeća na odgovoran odnos prema LGBTIQ zaposlenima na radnom mjestu na nivou Evropske unije i zemalja regiona	Urađena analiza sa preporukama	Min rada i socijalnog staranja u partnerstvu sa Min.ljudskih i manjinskih prava	III kvartal 2025	IV kvartal 2025.	2.500,00 eur	Budžet

Mjera 2.3.5.: Povećan nivo informisanosti LGBTIQ osoba o aktivnim mjerama zapošljavanja, uključujući i dostupne socijalno preduzetničke šeme

Aktivnosti	Indikator rezultata	Nadležne institucije	Početak aktivnosti	Završetak aktivnosti	Potrebna sredstva za realizaciju	Izvor finansiranja
2.3.5.1.Pripremiti pregled dostupnih aktivnih mjera zapošljavanja po svim crnogorskim gradovima, uključujući i socijalno preduzetničke šeme	Sve informacije o dostupnim šemama za pokretanje biznisa, uključujući i socijalno preduzetničke teme dostupne onlajn na jednom mjestu	Ministarstvo rada i socijalnog staranja u partnerstvu sa Zavodom za zapošljavanje	I kvartal 2025	IV kvartal 2025	3,000.00 EUR	Budžet